

Anmeldelser

Klaus Düwel: Runenkunde (Sammlung Metzler. Realien zur Literatur. Abt. C: Sprachwissenschaft). 2., um einen Anhang vermehrte Auflage. Stuttgart 1983. XIII + 154 sider, 8 tavler.

Forf. er elev af Wolfgang Krause, der gjorde det skandinaviske seminar til et centrum for runeforskning, specielt med henblik på bibliografi (jf. *Mediaeval Scandinavia* II, 1969, 160 f.). Der er udkommet en bibliografi for indskrifter på de britiske øer, en for de kontinentalgermanske indskrifter. Efter Professor W. Langes afgang blev hovedvægten lagt på nyere skandinavisk litteratur. Forf., der nu er professor i Deutsche Philologie i Göttingen, har videreført Krauses forskning. Han forbereder sammen med H. Roth en nyudgave af runeindskrifter på fastlandet og medvirker ved Haucks brakteatværk. Efter at det bibliografiske arbejde for ca. 10 år siden gik i stå, har forf. opbygget et privat apparat for de ældre indskrifter, specielt kontinentets. Der er planer om at genoptage det bibliografiske arbejde ved samvirken med Seminar für deutsche Philologie.

1. udgave af *Runenkunde* udkom i 1968. Efter en bibliografi og et indledende kapitel om runerne følger afsnittene om indskrifterne (s. 19-89). Forf. henviser til de eksisterende runeværker, men anfører eventuel nyere litteratur (f.eks. citeres litteratur om Rök-indskriften efter 1918, medens der for Sparlösa henvises til *Västergötlands Runinskrifter*, 1958). Indskrifterne med de ældre runer inddeles efter fundtyper og fundgrupper (s. 19-43), et fundkort viser udbredelsen af indskrifter med futharken og på spydblade, et forekomsten af spænder, mosefund og sydgermanske indskrifter. De anglosaksiske og friske indskrifter behandles i et kapitel for sig.

Udviklingen af den yngre futhark fremstilles s. 50-54 (i den nye udgave står fejlagtigt i registret »Die Entwicklung des jütischen (!) Futharks«). Af de skandinaviske indskrifter omtales et snævert, men karakteristisk udvalg, fra Danmark således de ældste runestene og de historiske indskrifter. Af de talrige svenske runeindskrifter anføres eksempler på sådanne, der fortæller om Englandsfærd og østerfærd, vidnesbyrd om kristendommen, reisdokumenter, m.m. Fra Norge nævnes foruden nogle indskrifter fra vikingetiden en række eksempler fra Bergens-fundene (s. 83-86). Til de nordiske indskrifter uden for Skandinavien gives bibliografiske oplysninger (s. 86 f.).

De forskellige teorier om runernes oprindelse drøftes s. 90-95. Spørgsmålet inddeles i tre punkter: 1. Hvilket alfabet ligger til grund for runerne? 2. På hvilket sted og hos hvilken germansk stamme udvikledes runeskriften? 3. På hvilket tidspunkt skete det? For den norditaliske teori taler efter forf.'s opfattelse en række formelle overensstemmelser, vekslende skriftretning, anvendelsen af skille tegn, enkeltskrivning af dobbeltkonsonant.

I en række korte kapitler behandles forskellige forhold: Lønruner, litterære vidnesbyrd, runedigte, runenavne, runemagi, forfalskninger. Bogen slutter med en fortegnelse over opbevaringssteder (museer) og et indskriftregister.

Det er et meget omfattende stof, forf. har givet en kort og klar fremstilling af. Ved hjælp af samlingerne i det skandinaviske seminar har han kunnet ledsage de enkelte afsnit med fylde henvisninger til den vigtigste litteratur.

Den nye udgave består af et optryk af 1. udgave, udvidet med et »Anhang« (s. 122-54).

Forlaget ville ikke gå med til en helt ny udgave, og anhanget måtte begrænses til 2 ark. I dette giver forf. en oversigt over fund og forskning efter 1968. I Danmark er nyfundne indskrifter indtil 1976 optaget i Erik Moltkes bog. Efter den tid er der fremkommet genstande med runeskrift fra o. 200 ved udgravningerne i Illerup Ådal (s. 124-125). Indskriften på Ribe hjerne skal omtales s. 137 med henvisning til Moltke og Kabell. En ny tolkning er foreslået af Niels Åge Nielsen i Sønderjysk Månedsskrift, 1980, s. 276-80 (hertil bemærkninger af Harry Andersen, smst. 1981, s. 21-23). Et knivskaft fra 12. årh. med ca. 120 runer er fundet i Slesvig (s. 123). Af Bergen-indskrifterne er den første del publiceret af Aslak Liestøl i 1980 (den opføres s. 123 med en fejl i titlen: »Norges Innskrifter med de ældre (!) Runer. Bd. VI,1«).

Jelling stenene og anlægget er udførligt behandlet i 1. udg. (s. 59-62). I anhanget gives en orientering om nyere litteratur (s. 136 f.). Forf. foretrækker nu den traditionelle opfattelse af Jelling 1; han omtaler de forskellige tolkninger af indskrifternes *kumbl* (senest behandlet af Ole Thandrup i Kuml, 1981) og de forskellige opfattelser afstensætningen. Der kunne være grund til også at omtale den diskussion, der har været om indskriften på Jelling 2, idet nogle forskere har ment, at slutningen er en senere tilføjelse. Om runestenene skriver han, at deres oprindelige stilling er omstridt (s. 61). Ved en udgravning under den store Jelling sten er det nu konstateret, at den står på sin gamle plads; men dette resultat er vist kun fremlagt i et foredrag.

Centrale problemer inden for runologien er under bestandig drøftelse. Det gælder runernes oprindelse, futharkens omdannelse og indskrifternes (eller runernes) magiske karakter. Höfler har fremsat en ny udformning af Bugges teori, at Herulerne har spillet en afgørende rolle for runeskriften; efter hans opfattelse er det ikke et folk, en stamme, men et kultisk krigerbund med tilstrømning af forskellige germanske stammer (s. 144). For spørgsmålet om runernes tidligste historie er Meldorf-fibulaen, Syd-Ditmarsken, muligvis af stor interesse; den dateres til 1. halvdel af 1. årh. e. Kr. Forf. opdagede ved et besøg i 1979 i det slesvigholstenske landsmuseum, at den har (skrift)tegn, men han anser det ikke for sikkert, at tegnene er runer (s. 125).

Det har i dette århundrede været en fremherskende opfattelse, at runer og runeindskrifter er magiske. Anders Bæksted, Målruner og Trolldruner (1952) underkastede denne teori en indgående kritik, og tråden er på det seneste taget op af forf. og Elmer H. Antonsen (s. 145). Forf. søger gennem en kritisk analyse at udskille indskrifter, som må eller kan være umagiske (profane). Antonsen mener, at den magiske opfattelse hænger sammen med, at man har betragtet sproget som nordisk, og han stiller sig afvisende over for de magiske tolkninger. Men det gælder om adskillige af hans tolkninger som om Bæksted: De er ingenlunde mere sandsynlige end de magiske (jf. min anmeldelse af Bæksted i Arkiv 1955).

Forf. anfører en hel række afhandlinger om futharkens omdannelse (s. 133 f.). Og så har han endda ikke medtaget Wessén, Från Rök till Forsa (1969), og Aslak Liestøl har skrevet endnu en afhandling i Saga-Book XX,4 (1981). Det er snart sagt sådan, at der er lige så mange meninger som runologer, og forf. nøjes med at skrive, at spørgsmålet er »in der letzten Zeit kontrovers diskutiert worden, ohne dass sich bisher eine einheitliche Auffassung durchzusetzen vermochte.«

De urnordiske indskrifternes sprogform har været omstridt; forf. har gjort rede for nyere opfattelser (s. 15 f.), bl.a. at sproget skulle være nordvestgermansk (Kuhn, Makaev). Denne tanke har fundet tilslutning, men også mødt kritik (se APHS XXX, 1975, 6 ff.). Spørgsmålet er senest blevet udførligt behandlet af Ottar Grønvik, Runene på Tunesteinen (1981) s. 33-69. Ud fra visse lydudviklingers relative kronologi kommer Grønvik til det resultat, at den nordvestgermanske fællestrin ligger forud for indskrifternes tid. Hans konklusion er, at

indskriftsproget er nordisk (denne bog er øjensynlig først kommet til forf. 's kendskab efter afslutningen af hans manuskript. Det samme gælder Kai-Erik Westergaard, Skriftegn og symboler, 1981).

2. udgave af Runenkunde med Anhang giver en værdifuld orientering i emnet. Fremstillingen vidner om forf. 's kyndighed, og den er præget af en saglig holdning. Bogen er velegnet til indføring i studiet, og for runologer af faget er den et nyttigt hjælpemiddel, ikke mindst ved den litteratur, der er samlet.

Karl Martin Nielsen

Sveriges medeltida ballader. Band 1: Naturmytiska visor (nr. 1-36). Utgivna av Svenskt Visarkiv. Huvudredaktör: Bengt R. Jonsson. Melodiedering: Margareta Jersild. Textedering: Sven-Bertil Jansson och Bengt R. Jonsson. Almqvist & Wiksell International, Stockholm (1983). (6), 496 s., hellærred.

Det var af flere grunde min hensigt at anmelde den norske og den svenske standardballadeudgave samtidig, måske som een punktvis sammenlignende recension. Da nu red. bad mig fremskynde anm. af *Norske mellomalderballadar* I 1982 (NMB, se DST 1983 125-27), vil jeg gå den modsatte vej og tale om den svenske udgave, SMB, uden hensyn til den norske, skønt de selvfølgelig har mange fællestræk. Ligheden begynder med formatet, dog ikke i bibliotekarøjne, hvor SMB lige akkurat er de millimeter større, som trækker den over i kvartformatet over 25 cm.

Planen om et svensk viseopus er ikke århundredgammel som planen om et norsk, men i Svenskt Visarkiv 's godt tredivese årige levetid har udgaven altid været regnet som institutionens fornemste langtidspan. Den nytiltrådte bestyrelse traf sit allervigtigste valg allerede i 1951 ved at beslutte sig for en udgave efter teksttyper og ikke kilde for kilde, og siden har man haft målet i sigte gennem »udredninger« og prøveredaktioner og gennem arbejdet på typeindexet *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad* (nævnt i min »norske« anm.). Andre vigtige beslutninger gjaldt optagelsen af hele det finlands-svenske materiale trods Otto Anderssons udgave fra 1934; begrænsningen til højst 25 trykte varianter pr. vise; publicering af melodierne side om side med deres tekst; og adskillelse af edition og kommentar, således at kommentaren bringes i særlige bind, der i tidens fylde kan udarbejdes i nye ændrede udgaver uden at vanskeliggøre fotografiske optryk af tekstudgaven, der må anses for definitiv.

SMB tænkes udgivet med fem tekstbind efter traditionel genredning, 2 + 1 bind tekst- og melodikommentar og et mindre bind 9 med supplement og registre. Kan man gennemføre dette ud fra de meget store forarbejder med et bind hvert andet år som planlagt, kommer der til at stå 1999 på det sidste; den der lever vil få det at se.

SMBs udenværker er få: foran 16 s. indledning om tidligere udgaver og en redegørelse for de meget gennemtænkte principper og procedurer for tekst- og melodigengivelse; bagi forkortelser, en knap litteraturliste udelukkende med kilder og et ligeledes kort engelsk resumé af indledninger. Registre må man som sagt vente på, og der er som i de fleste balladeudgaver ingen illustrationer udover en frontespice.

Mellem disse udenværker henruller selve sagen, viseopskrifter af 36 naturmytiske viser, hvoraf nr. 7 ikke findes i DgF, mens enkelte andre findes i DgF udenfor bind II. Til visens titel føjes TSB-nummer. Viseindledninger må søges i kommentarbindet, men kommer dog altså; derimod gives en kildenote (énspaltet og på en eller anden måde svær at overskue) og omhyggelige tekstkritiske anmærkninger til hver opskrift. Opskrifterne har selvfølgelig

storbogstaver, evt. med tilføjede småbogstaver, og er der over 25, meddeles en rent bibliografisk note med signatur AA, AB, ... AX, BA, BB osv., hvilket uægtelig er klart forskelligt fra Ab el.lg., men til gengæld ikke giver noget relief, intet foreløbigt indtryk af disse opskrifter sammenhæng med de trykte eller med hverandre. Noter, viser og anmærkninger er sat med en og samme skrift (Times 9/10), men her savnes relieffet ikke, fordi de tre tekstarter er tilpas forskellige.

Melodierne optræder foran deres tekst i klar traditionel skrivning af Bengt Lundblad; de er omfattet af den bibliografiske note og forsynet med egne anmærkninger. Er kilden harmoniseret, optrykkes hele satsen, således i mange numre fra anm.s specielle ven Peter Grønlands *Alte schwedische Volksmelodien*, Kph. 1818, som i sig selv er uopdrivelig.

Naturligvis bruges kolumnetitler, nemlig *SMB 1* osv. Ja ja, vi har jo set titler uden nummer (DgF's tidlige bind), begge dele (sammes senere bind), ingen af delene (NMB), men forandring fryder nu ikke altid, så propert det end ser ud. Kan vi ikke få titlerne med???

Hæderen for SMB tilfalder adskillige. Det første binds udgivere er nævnt ovenfor, flere andre figurerer i forord og indledning, men ikke for intet står institutionen Svenskt Visarkiv alene på titelbladet, og ikke for intet har professor dr. Bengt Jonsson været dets chef i mange år. Vi takker, og hvis planen holder, hvad dette bind lover, tør vi vel bruge F.J. Childs ord om DgF, at det er en udgave som ikke levner andre ønsker end ønsket om dens fuldendelse.

Erik Dal

Familieliv på »Liljebjerget« i Ribe omkring 1600 belyst gennem breve ved Bue Kaae. Sydjysk Universitetsforlag, 1983. 77 s. Kr. 94,50.

Denne lille bog er en kommenteret udgave af otte breve, der i begyndelsen af det 17. århundrede er blevet udvekslet mellem medlemmer af familien Vedel. Brevene har været kendt og benyttet tidligere, men nogle har kun været citeret i uddrag, og andre er blevet gengivet med diverse normaliserende indgreb. Det er en god idé, som det her er sket, at samle dem til en helhed og at udgive dem bogstav- og tegnet efter originalmanuskripterne.

Brevenes hovedperson er Søren Andersen Vedel (1587-1653), ældste søn af Anders Sørensen Vedel og hans anden hustru, Mette Hansdatter. Søren Andersen Vedel har skrevet de fem af brevene, to til faderen og tre til moderen, og de resterende tre, et fra faderen og to fra moderen, er skrevet til ham. Brevene mellem fader og søn er i den velkendte makaroniske sprogform, hovedsagelig dog skrevet på latin.

Udgavens titel er måske lidt misvisende. Brevene belyser ikke så meget familielivet på Liljebjerget som Søren Andersen Vedels løbebane, fra han i 1604 forlod Ribe for at studere i København, til han i 1616 kæmpede for at vende hjem igen ved at opnå stillingen som sognepræst ved domkirken. Han havde da studeret et lille års tid i Heidelberg, hvor han i 1607 erhvervede magistergraden, han havde slidt sig igennem næsten tre bitte år som rektor i Sorø (»Gud giffue ieg aldrig haffde seet Soerø«, skriver han), og han havde som kongelig stipendiat foretaget en langvarig studierejse udenlands.

Men naturligvis bidrager brevene også til at belyse de korresponderende personer. Stærkest tegner sig nok billedet af moderen, der bekymret og formanende, men åbenbart også udstyret med ikke ringe åndelig styrke og praktisk handledygtighed. Gennem hendes levende breve gives også streger til et portræt af den aldrende Anders Sørensen Vedel: han gøres »nu med tiden wankelig oc skrøbelig«, skriver hun i 1606, og hun har svært ved at få ham til at ta-

ge klar stilling til sønnens anmodning om pengeforstærkning, »hand suarer mig icke altid saa lige det wedst du well« (s. 27); og i 1608 må hun tålmodigt vente på, at han træffer beslutning om sine yngre sønners uddannelse: »fader er icke lenge wid it synd oc meget wankelig der hos« (s. 41).

Udgiferen har forsynet brevene med indledninger og med udførlige noter, overvejende af personal- og lærdomshistorisk, i mindre udstrækning af sproglig art. Der er illustrationer, bl.a. faksimilerede prøver af et brev fra hver af de tre brevskrivere. Til de latinske partier er knyttet dansk oversættelse. Udgaven afsluttes med et personregister. Hovedindtrykket er, at udgavens benytter er vel hjulpet med dette apparat. På baggrund af, at udgiferen identificerer snart sagt alle de personer, der nævnes i brevene, og også ofte giver en kort redegørelse for deres levnedsløb, kan det måske undre lidt, at han ikke gør meget for at tilfredsstille læserens dog vist berettigede nysgerrighed m.h.t., hvordan det siden gik hovedpersonen Søren Andersen Vedel. At han blev gift med Susanne Pedersdatter, og at han døde i 1653, må udlæses af en billedtekst på s. 53, og hvad han i øvrigt har bedrevet, står der ikke meget om; men naturligvis kan udgiferen have ret i at mene, at det er lettere at skaffe oplysninger om ham end om så mange andre af de implicerede.

Brevene stammer fra en social gruppe, der ikke er så stærkt repræsenteret i det bevarede materiale, og fra et tidspunkt, da den kraftige strøm af (adelige) privatbreve er ved at ebbe ud. Udgaven har således interesse under mange synsvinkler, og udgiferen har i sine kommentarer beskæftiget sig med adskillige af dem. En særlig anledning til at gøre opmærksom på udgaven i Danske Studier er, at den også har interesse under en synsvinkel, der ikke primært har været udgiverens: den giver godt materiale til studiet af sprog og stil i privatbreve fra ældrenydansk periode.

Poul Lindegård Hjorth

Christian Falster: Satirer, 1720-42. I: Tekst, II: Kommentar. Udgivet for Det danske Sprog- og Litteraturselskab af Aage Schiøttz-Christensen. C.A. Reitzels Forlag. Kbh. 1982.

Den nye tobinds-udgave af Falsters danske satirer, som DSL har ladet besørge, afløser Christen Thaarups udgave fra 1840 og danner sidestykke til selskabets udgivelse af Falsters latinske essays *Amoenitates philologiae* (I-III, 1729-32), som Jørgen Olrik oversatte under titlen *Lærdoms Lystgaard* (1919-20).

Textbindet indeholder otte originale satirer: *Disse Tidens Onde Optugtelse* (1720), *Daarers Alamodiske Leve-Regler* (1721), *Dend Daarlige Udenlandske Rejse Og Modige Hiemkomst* (1721), *Dend U-tidige Rang-Syge* (1722), *Dend Uforsvarlige Recommendation* (1722), *Verden Som Et Doll-Huus* (1730), »Amicus certus in re incerta cernitur« (bidrag til Holbergs verskonkurrence 1739) og »Den Latinske Skriver-Stue« (bidrag til Bolle Luxdorphs *Samling Af smukke Danske Vers og Miscellanea* (1742) samt hans oversættelse af Juvenals 14. satire om børneopdragelse. Kriterierne for afgrænsning af dette tekstkorpus som det autentiske har udgiferen overbevisende redegjort for i en artikel i *Danske Studier* 1980; det betegner en reduktion i forhold til den kánon, som blev etableret af Nyerup, fastholdt af Thaarup og yderligere udvidet af Ehrencron-Müller; bl.a. den berømte »Det daarlige Giftermaal« må fra nu anses som apokryf.

Til den anm. udgave er de udgaver af satirerne, der udkom i Falsters levetid, blevet kol-

lationeret og resultatet meddelt i et (selektivt) variantapparat, placeret umiddelbart inden kommentaren til den enkelte satire. Smst. findes angivet udgiverens tekstkritik, som desværre ikke er udført helt konsekvent: I de fleste tilfælde er de foreslåede rettelser faktisk foretaget i førstebindets tekst, i flg. tilfælde derimod ikke: Utid.Rang-Syge 55,7, Doll-Huus 42,4 og 51,2 (den forskellige praxis falder ikke sammen med forskellene i formulering mellem »rettes« og »er rettet«), og i tilfældet Uforsv. Recom. 71,3 er rettelserne ukorrekt udført. Egentlige trykfejl i teksten er meget få (»Berænsksom« for »Betænsksom« i Uforsv.Recom. 44,6; »Skrifft« afskåret til »Skrif« i Juv. 1,3).

Udgiverens godt 50 sider lange generelle indledning (bd.II) redegør kyndigt for mange slags afhængigheder, Falster som satiredigter var bundet af i forhold til den ældre cnevælde og dens institutioner: Statsformen påførte ham loyalitetskrav og (selv-)censur, patronklient-systemet (i Falsters tilfælde repræsenteret af bl.a. den kloge Chr. Rantzau) betød både støtte og styring, og latinskolen (Ribe Katedralskole) blev rektor Falsters liv og skæbne, en meningsfuld livsopgave og skuepladsen for ansættelsestrakasserier og - formentlig indbildt - martyrium. Herudover inkorporerer indledningen tre mere specielle undersøgelsesresultater, der tidligere har kunnet læses i *Danske Studier* 1981: 1) Den færdigskrevne Juvenaloversættelse blev henlagt efter kritisk vejledning fra Rantzau i jan. 1719 (Chr. Bruun: *Falsteriana* 1869, p. 129) og først udgivet 1731. Erik Sønderholm fremlægger andetsteds i denne årgang af *Danske Studier* et håndskriftfund, der på afgørende måde støtter den hidtidige antagelse af en tabt udgave fra omkr. 1719 - under den ene forudsætning, at den af Sønderholm fremdragne afskrift (dateret 1719) virkelig er foretaget efter et tryk og ikke efter et håndskrift. Selv om Sønderholms fund skulle tillægges beviskraft, bliver dette dog uden destruktive konsekvenser for Schiøttz-Christensens to øvrige resultater. 2) Falster modtog en dobbelt impuls til at skrive satire på dansk: Rantzaus animering i det nævnte brev og Juvenal-satirens omtale af forskellige »furores«, en psykologisk-moralsk betragtning, der fik fornyet aktualitet ved i Falsters påhør at have tjent som kommentar til en religiøs psykops optræden i Ribe (*Lærdoms Lystgaard* II, p.82 f). 3) Ud fra Falsters egen redegørelse bliver *Verden Som Et Doll-Huus* gennembrudsværket for Falster som dansksproget satiredigter, og ved sammenligning mellem det latinske essays redegørelse for den oprindelige udformning (*Lærdoms Lystgaard* II, p. 83-85) og den trykte version fra 1730 kan aflæses yderpunkterne i en udvikling fra almen satire, båret af humor og selvironi, til personlig satire, med præg af mismod, defeatisme og resignation. - Af detaljer i indledningen skal kun bemærkes, at den med tilslutning citerer Nyerups karakteristik af satirerne, at de har skaffet Falster »en hæderlig Plads paa den danske Parnas.« (p.8, jvf.p. 35), hvorefter der fortsættes: »Netop en hæderlig - hverken mere eller mindre: Falster var ikke et primitivt poetisk geni.« Men udgiveren burde nok have fået mistanke til betydningen af ordet »hæderlig«, når han så sin forgænger Christen Thaarup i sin højtsvungne dedikation af *sin* Falster-udgave betegne sin fader statistikeren Frederik Thaarups »Skriventbane« som »hæderli[g]« - og fornemmet, at ordet i det 18. og 19. årh. oftest betyder: hæderfuld (ODS VIII, sp.1005).

Som optakt til kommentaren bringes nogle siders »Almindelige bemærkninger«, hvori nutidslæseren én gang for alle instrueres om ejendommeligheder af metrisk og sproglig art (arkaismer i vokabularet, obsolete træk i morfologi og syntax). Den forventede forudsætningsløshed på disse områder hos den ikke-filologiske bruger vil nok i stadig højere grad vise sig som realistisk, og en sådan kortfattet introduktion dermed som nyttig og måske endog nødvendig: Læsere af det 18. årh.s poesi kan begynde her! Det er dog næppe helt korrekt, når Schiøttz-Christensen omtaler »[...]den aleksandriner, der som havets ustandselige og ensformige bølgeslag har genlydt i dansk poesi i århundredet før [Falster] og næsten et år-

hundrede efter.« (p.63, min fremhæv.); *Peder Paars* (som Chr. Rantzau sendte Falster med sin anbefaling; *Falstria*, p.130) umuliggjorde stort set alexandrineren som metrum i al seriøs digtning på dansk grund; Brorsons *Lissabons ynkelige Undergang* (1756) og Ewalds *Adam og Ewa* (1769) er enlige svaler.

De derpå flg. kommentarer rummer såvel kortfattede sproglige og reale oplysninger som noget længere - diskuterende og ræsonnerende - tolkninger og tolkningsforslag. Vi vender os i første omgang mod de sproglige kommentarer, hvortil ODS angiveligt (p. 62) har været hovedkilden. Efter skyldig kvittering for de mange gode håndsækninger til forståelsen fremdrager vi et par diskutabile enkeltheder. I *Ond.Opt.* skriver Falster om dagdriveren, der undrager sig sine sociale forpligtelser: »Ham maa jeg spørge, hvem hand er?/Hvad Meen hand har paa Armen?/ Thi see! hand Haanden enten bær/I Lommen eller Barmen.« (53, 5-8). Kommentaren går ud fra, at Falster med det omtalte »Meen« sigter til en legemsbeskadigelse, som manden kan have påført sig for at undgå at springe soldat (p.80), men den flg. str. hos Falster viser, at der - ironisk - sigtes til invalidering som følge af krigsdeltagelse (en fare, som den asociale parasit netop ikke har udsat sig for). Når junkeren i *Leve-Regler* rådes til at tage religionen let og ikke bryde hovedet med »Bibelens Postil« (8,5), men gør bedst, når han »[...] alting udi Verden til/Naturens Lov hentyder.« (8,7-8), forklarer kommentaren »Naturens Lov« alene som fysiske naturlove. En anden betydning kunne måske tænkes at klinge med her, nemlig den juridiske: naturretten som rationalistisk, sekular opposition mod teologisk supremati inden for retsfilosofien. Således benytter Holberg begrebet i *Introduktion Til Naturens- Og Folke-Rettens Kundskab* (1716) i kapiteloverskrift (»Cap.III. Om Naturens Lov«) og definerer det: »Hvad Naturens Lov er. Grundvolden af den naturlige Lov, er at et hvert Menneske, saa vit det staaer til ham maa holde ved lige Samqvæm og Foreening [...]« (SS I, p.540). Samme junker kan roligt stifte gæld: »Ved *Moratorium* I jo/Kand hindre Registering,« (30,5-6); »moratorium« betyder her ikke »henstand« (p.93), men officiel beskyttelse mod kreditorers forfølgning (jvf. ODS XIV, sp.350). Til den unge rejsende i *Udenl.* rejse lyder spørgsmålet: »Hvi lodst du ikke til Pariis/Ved Borgerskab dig gifte?« (62,5-6). Kommentaren sætter gifte til = gifte med og parafraserer: »Hvorfor giftede du dig ikke med Paris ved at tage borgerskab dér?« (p.112). Men idet til lokalitet her (som ellers hos Falster) læses som: i, forekommer flg. opfattelse af de to vers mere nærliggende: Hvorfor tog du ikke borgerskab i Paris, hvorved du kunne gifte dig og sætte bo dér? I *Juvenal-oversættelsen* hedder det om jøderne: »Ja disse holder for [...] Ey undersked [i.e.forskel] at være/ Imellem Kiød af dem og Sviin:/De lader sig omskiære.« (25, 5-8). Schiøttz-Christensen følger Thaarup i den tvivlsomme accentuering af det jødiske forbud mod at spise svinekød og drager derefter konsekvensen: »Der er ingen forbindelse mellem dette og omskærelsen.« (p.162). Hermed overses den betydning, der kunne ligge i kolonet efter v.7, og som lader for-dømmelsen ramme omskærelsen: De regner ikke mennesket for mere end et slagtedyrd, man skærer i. En kontrol af stedet hos *Juvenal*, der anbringer forbudet mod at spise svinekød som parentetisk sidepointe, tyder på, at det er den sidste læsemåde, der må være den tilsigtede: »nec distare putant humana carne suillam,/qua pater abstinuit, mox et praepudia ponunt;« (Sat. XIV, v.98f). I en bemærkning til *Juvenal-oversættelsens* »Bølge-Vogne« (69,5) søger udgiveren det stilistiske forbillede i »den norrøne digtnings *kenninger*« (p.165); det er vel snarere et barokalt compositum. Til *Utid.* Rang-Syge 9, 4-6 foreslår udgiveren konjekturen *Vor > For*; strofen lyder: »Min Giembos Nabo er bekient/Af Rang, men ej af andet;/Thi see! hand aldrig haver tient/Vor Konge eller Landet, Vor Borger eller Clerici,/Vor Bonde og Soldater/I Cammer eller Cancelli/Og Commissariater.« Argumentationen går dels på, at man iflg. Falster som god absolutist kun kan tjene kongen: »Men gør man det, tjener

man netop derved for den ham betroede og ham undergivne samfundstotalitet, repræsenteret af de fire stænder« (p. 118), dels flg. parallelsted, hvis brug af præpositionen for hævdes at styrke konjekturen (ibid.): »Hvo kunde dømmme selsomt (i.e. urimeligt, vrangent; ukommenteret) om/ At dend et Tilnavn nyder/ Af Stat, *Justitz* og andet (...) / Som hielper til med gode Raad/ At tienne Land og Riige,/ Hvis Pande tiit af Sveed er vaad/ For mig og mine Liige?« (Utid.Rang-Syge 56, 1-3 og 5-8). Til det første kan bemærkes, at dét synonyme forhold mellem »tjene for« og tjene i transitiv anvendelse, som kommentatoren forudsætter, synes uden belæg i samtidens sprogbrug, hvor »tjene for« enten betyder »tjene som, tjene i egenkab af« (jvf. Kalkar IV, p. 399, ODS XXIV, sp. 10f) eller skal efterfølges af en betegnelse for lønnen (jvf. ODS XXIV, sp. 11). Til det andet, at den tekstlige analogi må falde af syntaktiske grunde: »tjenne« og »[f]ør« står i hver sin sætning.

At udgiveren har haft god hjælp i Thaarups realkommentar er en kendsgerning, og at han har benyttet sig heraf en selvfølge. Så meget mere kan det undre, at Schiøttz-Christensen i flere tilfælde giver op over for problemer, der allerede er tilfredsstillende løst hos Thaarup. I forbindelse med den kokette moders lekture i Ond.Opt. 42,5-8 lyder kommentaren: »*Célin*[d]e, *Cle*[i]e, Faramond efter sammenhængen: franske romaner af tvivlsom værdi. Forfatternavnene har ikke kunnet oplyses.« (p.77). Thaarup har derimod været klar over, at de to første titler dækker over Madeleine de Scudéry's *Célinde, nouvelle première* (1661) og samme forfatterindes berømte *precieuse 10 binds-roman Clélie, histoire romaine* (1656-60) (p.14). Om *Faramond, ou Histoire de France* (1661-71), ligeledes en *precieuse* roman, oplyser standardværket Barbier: *Dictionnaire des ouvrages anonymes* (II, sp. 433), at de syv første bind er af La Calprenède, de fem sidste af de Vaumorière. Udgiveren kunne også have fulgt vinket hos Thaarup, som i forbindelse med *Clélie* og *Faramond* (i Casten Worms danske overs.) citerer Boileaus hån mod forfattere til en roman, der »sans blesser les lois ni la coutume, / Peut conduire un héros au dixième volume.« Linjerne stammer fra Boileaus 9. satire (v.107f), forfattet 1667 og udg. 1668, altså inden afslutningen af *Faramond*. Et oplag i en kommenteret udgave af Boileaus *Oeuvres*, fx. Mongrédiens fra 1943 eller Française Escals Pléiade-udgave fra 1966, skaffer én både Mlle de Scudéry's og La Calprenèdes navn. Når denne *precieuse* læsende dames datter »[...] sine Ofringer/Vil have paa sit Alter, / Hvor *Cleopatra* Bibel er, / Og Viiser *David's* Psalter.« (Ond.Opt 45,5-8), skal titlen (hvis metrisk bestemte udtale også synes at pege i fransk retning) søges i samme kulturtradition: »*Cléopâtre* I-XII (1647-58) er forfattet af den nævnte La Calprenède (jvf. Barbier I, sp. 617). Thaarup anfører dels dette værk (som dog fejlagtigt tillægges Mlle de Scudéry), dels - med Werlauff som kilde - en dansk »*Cleopatra*«, som Wielandt i 1721 søgte privilegium på at udgive (p.15); Schiøttz-Christensen benytter kun den sidste henvisning, hvis litterære fejlorientering han forstærker ved - under henvisning til stedet hos Werlauff - at indsætte bogen i »en række udgivelser af folkebogstypen« (p.77). De nævnte *precieuse* romanværker oplevede europæisk udbredelse i oversættelser og var for det læsende publikum indbegrebet af sværmerisk kvindelitteratur; se eksempelvis omtalerne af La Calprenèdes romaner i Farquhars komedier *The Constant Couple* (1700) III, 4 og *The Inconstant* (1702) II,1. Empedokles benyttes i Utid.Rang-Syge 1,7 som eksempel på en *ambitios* åndsperson, og kommentaren henviser i denne forbindelse alene til »et bevaret fragment«, hvori han »fremstiller sig som gudernes ligemand, når han kranset med bånd og blomster drager ind i en by og da modtages af skarer, der trænger sig om ham i forventning om spådomme og helbredelser.« (p.116); det drejer sig om Empedokles-fragmentet 112 (Hermann Diels: *Die Fragmente der Vorsokratiker* I, 1951⁶, p.354f), citeret hos Diogenes Laertios (VIII,62). Men det er nok at søge for fjernt; Thaarup giver en utvivlsomt rigtigere forklaring, når han (p.67) udpeger den i Falsters

samtid udbredte beretning om filosofens død: Empedokles styrkede sig i Etna for at bekræfte et rygte om sin guddommeliggørelse, men afsløredes ved, at en af hans bronze-tøfler blev udspyet af flammerne. Diogenes Laertios bringer anekdoten (VIII, 69), og Falster henviser selv til den (*Lærdoms Lystgaard* I, p. 153)!

I betragtning af kommentarens pædagogiske bredde kan det forekomme utaknemmeligt at efterlyse suppleringer (som da også kan indskrænkes til et fåtal). Men mon ikke det publikum, der her er udgivet for, burde få oplyst, at »degner« (Uforsv.Recom. 6,6) betyder: ælter, at »kroget« (Doll-Huus 62,4) betyder: ubillig, at »Hoved-sproget« (Lat.Skr.Stue 42,6) er hebraisk, og at »Behiertighed« (Juv.50,note (o)) er den egenskab, vi i dag benævner: mod? Desuden savnes kommentar til Juvenal-oversættelsens fortale.

Når Falsters satirer er så interessante - og den anm. udgave derfor trods de anførte, sporadiske pletter må betragtes som meget kærkommen - skyldes det jo ikke blot disse tekster selv, men lige så meget, at den væsentligste del af dem er både skrevet og udgivet umiddelbart forud for Holbergs skæmtedigte og komedier. Har Holberg kendt Falsters satirer og har han modtaget påvirkning fra dem? Til det første spørgsmål må det straks konstateres, at ved den lejlighed, hvor Holberg mest direkte omtaler Falster, har han været uvidende om hans identitet. Det drejer sig om Falsters anonyme deltagelse i tredje omgang af Holbergs verskonkurrence 1739; Holberg vurderede Falsters »Amicus certus« (der dog ikke tilkendtes prisen) sådan: »Poësin og Tankerne give [...] tilkiende, at Skribenten er en gammel og vel *exerceret* Poët.« (SS IX, p.552). Først 1797 udlagde C.A. Lund Falster som forfatteren, beviseligt med rette (jvf. Schiøtzt-Christensen i *Danske Studier* 1980, p.128f). Et tidligt og med henblik på påvirkningsspørgsmålet derfor mere interessant vidnesbyrd findes i de to fortale til *de 4re Skiemte-Digte* (1722). Når det i den første af disse, Hans Mikkelsens, hedder: »Jeg kand roese mig af, [med Peder Paars] at have brudt lisen til adskillige andre smukke Vers, som nyeligen udi de *Materier* ere komne for Lyset, og som læses af Folk med Behag og Opbyggelse.« (SS II, p.454 jvf. indl. til anm. udg., p.7), er det en allusion til Falsters Ond.Opt. og Udenl.Rejse (evt. også Leve-Regler). Dette kan man vide med sikkerhed, ikke blot på grundlag af manglende alternativer, men også fordi der i denne og i Just Justesens følgende fortale explicit henvises til og citeres fra den - anerkendende - anmeldelse, Andreas Hojer skrev af de to nævnte Falster-satirer i sine *Nova Litteraria* nr. 13 af 10. juli 1721 med diffamerende sidehug til Peder Paars' forfatter: »Qui vulgo plebis, vt fere certius esset lucrum, plebeia quin obscoena subinde cecinerunt [af: cano], eiusmodi Lectoribus laudandos permittimus.« (p. 16, jvf. N.M. Petersen: *Bidrag til den danske Literaturs Historie* IV, 1871², p. 410 og Ehrencron-Müller: *Forfatterlexikon* X, 1933, p.80). Holbergs egen vurdering af Falsters satirer er, at de er »honnete og uskyldige«, men på den anden side rammes af kritikken mod »Juvenalis eller dislige Poeters Morosité, der dræbe Folck med gammel *Postil-Morale* og *locis commonibus*, der fordømme Fruentimret, fordi det dricker *Thee* eller *Caffée*, gaar paa *Comoedier*, bruger anden Klædedragt end den gamle Verden & c. eller Mandfolk, fordi de spille Kort eller drikke sig et Ruus iblant.« (SS II, p.455, jvf. indl. til anm. udg., p. 36f). Den refererede sædekritik svarer til Ond.Opt. 40 (+ 53), Udenl.Rejse 9, Ond.Opt. 51 (+ 40), Ond.Opt. 8-16 (+ 46 + Udenl.Rejse 46f, 50) og Udenl. Rejse 53.

Spørgsmålet om påvirkning har været stillet med henblik på forholdet mellem Udenl.Rejse og *Jean de France*, hvis emnefællesskab allerede bemærkes af Werlauff (*Historiske An tegnelse til Ludvig Holbergs atten første Lystspil*, 1858, p.51), og hvorimellem påvirkningsrelation er blevet hævdet af Billeskov Jansen (*Danmarks Digtekunst* II, 1964², p.168 og Holberg: *Værker i tolv bind* III, 1969, p.159f), samt mellem Utid.Rang-Syge og *Den honette Ambition*, hvis emnefællesskab noteres af Roos (Holberg: *Comoedierne* III, 1924,

p.466,n.l); Vilh. Andersen foretager en mere uforpligtende sammenføring af de 2 × 2 værker (*Illustreret dansk Litteraturhistorie* II, 1934, p.165). Dêrudoover kunne man hæfte sig ved ligheden mellem figuren i Doll-Huus, str. 54-65 og Herman von Bremen i *Den Politiske Kandestøber*. Som omtalt blev Falsters satire, skønt affattet ca. 1719, først udgivet 1730, hvorfor en påvirkning fra Falster på Holberg som ved de to først anførte tilfælde, kan udelukkes her. Muligheden af en påvirkning den anden vej diskuteres af Schiøttz-Christensen i anm.udg.s kommentar, hvor den afvises med den næppe principielt holdbare begrundelse, at lighederne er for påfaldende (p.138).

Men selv om påvirkningsspørgsmålet indskrænkes til at gælde Udenl.Rejse - *Jean de France* og Utid.Rang-Syge - *Den honnette Ambition*, er der grund til at vogte sig for to af komparatismens klassiske fejlkilder. Den første angår muligheden af en fælles kilde for den potentielle giver og modtager af indflydelse, i dette tilfælde oplagt: Juvenal. Når eksempelvis Frands i *Jean de France* over for Jeronimus omtaler et nu helbredt sidestykke til sin gallomane søn og herunder bemærker: [...] hand vilde end icke ligge hos en Pige, uden det var paa Frandsk« (I, 4; SS II,p.665), er vi langt fra Falsters blufærdige beskrivelser af den unge rejsendes turisterotik (Udenl.Rejse str. 19, 23 og 38), men står over for en (upåagt) Juvenalreminiscens: Blandt kvinders viderværdigheder opregnes i 6. satire deres græsk-snobberi, og i denne forbindelse hedder det: »concombunt Graece« (v.191).

Den anden komparative fejlkilde, der kan være grund til at være på vagt over for også i denne sammenhæng, er atomismen, fokuseringen på partikulære ligheder på bekostning af de meningsstrukturelle helheder, hvori de indgår. Vi skal gå en smule nærmere ind herpå og i al korthed pege på nogle forskelligheder mellem disse overordnede tematiske strukturer hos hhv. Holberg og Falster. I en række af Holbergs komedier, herunder de tre nævnte, men typisk også fx. *Erasmus Montanus*, opdeles personinventaret i to lejre efter modsatte normer. Disse normer støder sammen ved modsatte holdninger til visse emneområder, som repræsentanter for begge lejre forholder sig til. Blandt emneområderne er: penge, sprog, viden, udseende/fremtoning og konfession. De negative personer, »narrene«, forbruger uhæmmet, de positive investerer. De negative personer er ligeglade med, om de forstås, de positive vil bruge sproget som middel til kommunikation. De negative personers viden er mål i sig selv, for de positive er ordentlig viden instrumental. For de negative personer er udstyr, påklædning, allure etc. status-symboler, for de positive skal det tjene praktiske formål og opfylde materielle behov. Denne sidste modsætning, repræsentativitet vs. utilitet, fungerer *til-lige* som overordnet modsætning for de nævnte modsætninger inden for det finansielle, sproglige og cognitive emneområde: forbrug, ikke-kommunikation og ikke-instrumental viden fungerer som repræsentative normer, investering, kommunikation og instrumental viden som utile normer. Endelig er samtlige repræsentative normer esoteriske: kun gyldige for en snæver og lukket kreds, mens samtlige utile normer er exoteriske: almindeligt anerkendte og knæsatte. Under denne øverste binaritet kan det religiøse emneområdes modsætning, kætteri vs. ortodoxi, subsumeres direkte.

Sammenligner vi nu først med de to satirer af Falster, der mest iøjnefaldende indbyder hertil, ses det umiddelbart, at de esoteriske normer manifesteres hos satirikerens såvel som hos komedieskriveren. I Udenl.Rejse er den unge turist-students ødsle pengeforbrug et gennemgående træk og eksemplerne legio; at dette forbrug - i hvert tilfælde lejlighedsvis - har repræsentativ-esoterisk karakter skinner også igennem (fx.str.4 og 26). Det samme gælder forholdet til det ligeledes gennemgående cognitive emneområde: Han »mceante, at hans Ungdoms Tid/ Ham havde kostet meere/ *Berømmelig* Studerings Flid,/ End *Mabillon* og fleere.« (2,5-8, den første fremhævelse er vores). I satirens afsluttende sekvens fordeler de

omtalte emneområder sig på enkelte strofer: str. 56: det apparitionelle, str. 57: det sproglige, str. 58: det cognitive, str. 59: det apparitionelle, str. 60: det konfessionelle, og normernes esoteriske præg fremgår explicit: »[...] Saa Folk i hvert et Vindue,/ Ja Børn i alle Gader/ Forfølger hannem, for at see/ Hans Udenlandske Lader.« (59, 5-8). I Utid. Rang-Syge indtager den ambitiøse (så længe han er det) en lignende holdning til finans: »Ej! koste, hvad det koste vil./ Gid pokker Penge skaane (...)« (3, 1-2) - og ud fra samme overordnede norm-sæt: »Lad Enden blive Bankerot,/ Saa er mand dog befriet/ Fra dend gemeene Pøbels Spot,/ At døe i Slutteriet.« (23, 5-8). Og hvad der forekommer ham attraktivt er netop at kunne posere i repræsentativ-esoterisk glans: »At alles Øyen gaber/ Paa mig, som Compagniets Sool,/ At alle for mig skraber.« (5, 6-8), hvilket konkretiseres i stroferne 12-22. Men det er karakteristisk, at ingen af de to satirer formulerer positive, utilt-exoteriske normer; galskaben er uden alternativ.

Sammenligner vi dernæst med de af de øvrige satirer, der behandler »Holbergske« emneområder (foruden de nævnte: konsumption, erotik, arbejde, familie), ser vi en anden karakteristisk forskel, nemlig en fra Holberg afvigende sammenkobling af repræsentative normer (udyd) og exoteriske: »Hvis *Cato* skulde nu opstaa,/ Og see i vore Dage,/ Hvad Maade Folk anvender paa/ De Unge at opdrage,/ Hand neppe fandt, den brave Mand,/ En Tøddel efterlevet/ Af sine Regler, hvilke hand/ Om Børne-Tugt har skrevet.« (Ond. Opt., str. 1); »Saa vil jeg Eder lære,/ Hvorledes I kand Folkelig/ Og efter Moden [NB: de to udtryk er synonyme] være [...]« (Leve-Regler, 5, 2-4, jvf. »disse Love« 68,6); »[...] Vor Verdens Børs (...)/ Der som et Doll-Huus er besat/ Af kloge Grillen-fænger (...)« (Doll-Huus, 5, 4-6); »Hand [i.e. satiredigteren] for sig selv en Landstings-Ret/ Mod heele Verden fører [...]« (ibid., 77, 5-6). Galskaben (udyden) er universel.

De to strukturelt beskrivelige afvigelsestyper (som kombineres Lat. Skr. Stue, hvilket vi ikke kan gå nærmere ind på her) lader altså Falsters satirer udsige en pessimistisk overbevisning om en enerådende eller ligefrem universel galskab, modsat Holbergs (emnemæssigt tilsvarende) komedier. Der kan herfra anstilles reflexioner over, i hvilket omfang denne strukturelle og ideologiske diskrepans skyldes forskelle i genkrav og -muligheder. Den nye, tiltrængte udgave kan i det hele give anledning til fornyet beskæftigelse med de sjove gamle tekster. Der er grund til at bringe en tak for dette udgivelses-initiativ til DSL og udgiveren, ret en *rector falsteriensis*.

Jens Kr. Andersen

Johan Fjord Jensen, Morten Møller, Toni Nielsen og Jørgen Stigel: Dansk litteraturhistorie 4. Patriotismens tid 1746-1807. Gyldendal, Kbh. 1983. 640 s. 240,- kr. hæftet, 325,- kr. indbundet (selges kun samlet).

Bind 4, det først udsendte af Gyldendals nye danske litteraturhistorie i ni bind, »den største nogen sinde« (salgsbrochuren), fremtræder i det ydre som et stateligt værk. Typografien er behagelig, den brede margin i højre kant velegnet til kommentarer og billedstoffet tilstræbt nyt, ofte tværfagligt og forsynet med hele små afhandlinger som tekst. Bindet har et summarisk forfatterregister, mens egentlig kritisk apparat (kilde- og litteraturhenvisninger) og registre (over navne, emner og illustrationer) først vil fremkomme i bind 9 i efteråret 1985, - en disposition, der ikke kun er upraktisk under den årelange udgivelse.

Er dette den moderne danske litteraturhistorie, standardhåndbogen, der gør alle tidligere overflødige? Svaret er afgjort nej - af flere, hver for sig vægtige grunde.

Det kollektivt forfattede storværk går ud i verden uden en programmerklæring. Den må ud læses af de arbejdspapirer, som deltagere i projektet for nogle år siden offentliggjorde for skellige steder (bl.a. Kultur & Klasse 32 og 35, 1978-79, og Festskrift til Mogens Brøndsted, 1978). Heraf fremgår, at det i midten af 1970'erne var hensigten at tilvejebringe en alternativ og materialhistorisk litteraturhistorie, medtagende de mundtlige og/eller proletarisk-folkelige genrer, der var »udgrænset« i den borgerlige litteraturhistorieskrivning. Det blev dog allerede da betonet, at målet ikke blot kunne være »en ideologisk-likvidatorisk traditions- 'formidling' « (Søren Baggesen). I forlagsbrochuren tales endnu mere neddæmpet om, med udgangspunkt i »en genlæsning og nytolkning«, at skildre »kendte og hidtil ukendte forfattere samt klassisk og folkelig digtning i sammenhæng med den kultur- og socialhistoriske udvikling«. Kursjusteringen, der heldigvis også sætter sig igennem sprogligt som et skift fra 1970'ernes ulæselige ideologikritiske sociolekt til en mere flydende stil, afspejler ikke alene de krav, et kommercielt bogmarked stiller til udgivelsen af et så dyrt værk. Den beror også på, at forfatterne - ifølge et upubliceret internt problemkatalog af murstens-tykkelse - måtte se i øjnene, at den grundforskning, de nye synsvinkler skulle baseres på, så godt som ikke eksisterede og ikke kunne oparbejdes på et kort åremål af de mange unge, forholdsvis urutinerede og beskedent belæste forskere. Værket tegner fra sin start in medias res til at blive mindre opsigtsvækkende i videnskabelig henseende end oprindeligt tænkt.

Bind 4 fra efteråret 1983 dækker perioden 1746-1807, - en afgrænsning, der pudsigt nok næsten præcist falder sammen med Frederik V.s og Christian VII.s regeringstid uden dog at være udtryk for en litteraturvidenskabelig nyroyalisme. Forfatterne, der med overraskende sprogbrug betegner sig selv som et kollektivt projekt - vel for ikke at hedde, hvad de er: *projektmagere* - er Johan Fjord Jensen, Morten Møller, Toni Nielsen og Jørgen Stigel. De er født henholdsvis 1928, 1949, 1952 og 1949 og er alle knyttet til jyske universiteter, men har baggrund i en landsdækkende litteraturhistorikergruppe på i alt 47 medlemmer. Forfatterkollektivet vil i det følgende blive betegnet som værket.

Værkets fællesnavn for perioden 1746-1807 er ikke, som man kunne vente, materialhistorisk: borgerskabets økonomiske og følgelig politiske vækst, men bevidsthedshistorisk: enevældens patriotisme-begreb. Indledningen bringer ingen egentlig definition af patriotisme, men det klarlægges dog, at en patriot er en undersåt, der ofrer sig for, hvad enevælden forstår ved det almene bedste, og den patriotiske ideologi opfattes som et historisk, men midlertidigt kompromis mellem den autoritære stat og den fremstormende borgerlige litterære intelligens (s. 28 ff.). Patriotisme-filosofien udfoldes især i forbindelse med J.S. Sneedorffs statsretlige synspunkter (s. 214 ff.), der forbavsende ordret går igen hos Steffens (s. 618 f.).

Indledningen trækker i øvrigt kortfattet nogle materialhistoriske linjer op (den oplyste enevældes statsapparat og selvskabte image, kongerigets dobbeltøkonomi med feudalisme på landet og merkantilisme i København).

Dernæst hedder det i et lettere forbløffet (og forurettet?) tonefald, at periodens digtning - altså bogens emne - helt »på tværs af hvad man skulle forestille sig« (s. 28) var forud for den materielle virkelighed, et laboratorium for eksperimenter med frigørelsesprocesser. Og så senere fremhæves usamtidigheden mellem den historiske og den litterære udvikling (s. 210), ja, det godtages næsten romantisk, at digtningen (in casu den bedste i årene 1770-84) kan være organ for ny erkendelse (s. 277). Desværre drager værket ikke for alvor konsekvensen heraf, men bruger megen kraft og plads på at belyse de velkendte historiske tildragelser, som man efter denne tese skulle tro var uinteressante i en litteraturens historie. Og værket lader sig absolut ikke henrive til en forgyldelse af poesien for visionære egenskaber. I for-

bindelse med teodicé-problemet ræsonneres - vistnok nedsættende - at »Hvor logikken standsede, tog digtningen over. Den digteriske fantasi havde den evne, at den kunne sætte sig ud over de logiske modsigelser og hæfte sig ved det, den fandt væsentlig« (s. 266). Værkets forfattere er åbenbart ikke langt fra at mene som deres antagonist, den reformaristokratiske fyrstcopdrager Ove Guldberg, at poesi kan være prægtig, men indeholder for megen løgn (jf. s. 201). Det er ikke noget videre frodigt udgangspunkt for en litteraturhistorie.

Bindet falder i tre dele: tiden 1746-1770, hvor den aristokratiske danneskultur, primært hoffets, hersker, tiden 1770-1784, hvor den mødes af et borgerligt modspil under Struensees og Guldbergs, og tiden 1784-1807, hvor den borgerlige kultur sætter sig igennem.

Inden for disse tre dele behandles stoffet efter udvalgte temaer (og i noget omfang efter litterære genrer), ikke efter forfatterskaber som i traditionel litteraturhistorisk skrivning. En art linje danner nogle eksempler på kontraktligt indgåede og for kvinderne ulykkelige ægteskaber hentet fra det virkelige liv: rektor Tauber og jomfru Gregoriana (s. 28), Frederik V. og Louise (s. 104), P.F. Suhm og Karen Angell (s. 170 f.), P.A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg (s. 577 ff). Temagennemgangen udvides fra det rent litterære område til andre: den fransk-inspirerede salonkultur i Københavns fremmedsprogede overklasselag, brevskrivningens udvikling, adelens anstandslære, den aristokratiske affektpsykologi, herregårdsparkernes arkadiske naturiscenesættelse, hovedstadens klubliv, bogmarkedets etablering, naturvidenskabernes institutionelle frembrud.

Forfatterne fremdrager såvel interessante som mere kuriøse sager. Arkitektur analyseres som udtryk for magtudfoldelse og undertrykkelse: Frihedsstøtten (s. 18), Frederiksstaden (s. 43), søjle-moden (s. 106 f.), de landlige lystslotte (s. 143 ff.). Bindet lægger - bl.a. i en grundig diskussion af en typisk Metastasio-opera (s. 105-110) - megen vægt på teaterpolitiske forhold omkring Det kongelige Theater og Hofteatret som symptomer på konflikten mellem den stadig mere svækkede aristokratiske ideologi og den styrkede borgerlige moral. Den atomistiske affektlære med rødder i førborgerlig psykologi beskrives udførligt i forbindelse med tidens arieteorier (s. 113, vist efter Torben Krogh). Overgangen i brevskrivningens historie fra embedsbrev til privatbrev får nogle instruktive sider (s. 57-69) - dog uden hensyntagen til, at der i de lærde århundreder også eksisterer privatbreve på latin. Hyrdedigtningen tildeles en stærkere placering end normalt som et sidste udtryksfelt for de førnævnte affekter, en drøm om »en arbejdsfri og sansebetonet overklassetilværelse« (s. 166). At samme hyrdepoesi tit beror på bagatelagtige misforståelser, der løses så let og elegant, som man trækker en sløjfe op, bliver i værkets alvorssprog til en diagnose af en »kommunikationsforstyrrelse« (s. 165).

Det er et princip, at de store forfatterskaber parteres og omarrangeres stykkevis og delte til fordel for de indbyggede teser om kampen mellem aristokratisme og borgerlighed. Alligevel kan værket noteres for et kompetent og velskrevet afsnit om Jens Baggesen op til 1800 (s. 589-597), solidt funderet på de endnu unævnte forgængere Vilh. Andersen, Brix, Aage Henriksen, Brostrøm og L.L. Albertsen. De nye og »hidtil ukendte forfattere« (brochuren) er ikke så mange i tal; blandt dem er visedigteren J.C. Brestrup og spændingsromanforfatteren Emanuel Balling. Sidstnævnte kunne for resten godt have været ihukommet også for en artikel »Om Haver« som et »Konstens Paradiis« (altså den følsomme havestil) i Ewaldianernes Det almindelige Danske Bibliothek for april 1778; den kunne på et lavere socialt niveau have suppleret værkets redegørelse for herregårdenes park-mode. På værket kreditside kan endelig sættes kapitlet Det litterære marked (s. 512-549) med gennemgang af skillingsviser og presse og med udredning af boghandlernes, forlagernes og bogkøbernes situation (i forlængelse af Sven Møller Kristensens undersøgelse fra 1942 af digteren og samfundet).

Naturligvis rejser en så stofmættet fremstilling større og mindre indvendinger. Til dronning Louises ægteskab kan bemærkes, at det utvivlsomt var ulykkeligt i det lange løb, men Biehls beskrivelse af de nyforlovede på Charlottenborg berettiger ikke ordet »mishandlet« om Louise (s. 105) ved partiets indgåelse. Og det uddybes ikke senere (s. 594 og 597), at Jens Baggenses inklinationsægteskaber ikke faldt bedre ud end de kontraktlige, snarere tværtimod. Det må undre, at H. A. Brorsons »Svane-Sang« 1765 ikke er medtaget, da denne posthume ariesamling for det første er et fremragende eksempel på lyrisk rokoko, for det andet kunne støtte tesen om den stigende individualisering i litteraturen ved at vise Brorsons overgang fra kollektiv husandagt (Troens Rare Klenodie, 1739 ff.) til centrallyrisk bekendelsesdigtning. Det kan tilføjes, at i værkets bind 3, udsendt sent i 1983, får »Svane-Sang« en utilfredsstillende kort behandling (3 s. 511-513); det samme gælder sammesteds Stubs pietistiske alderdomsdigtning, som altså besynderligt nok skal opledes i bind 3, mens hans - kronologisk ældre - arie- og visedigtning er med i bind 4. Bag dette ikke videre heldige greb ligger vist nok en bestræbelse for ikke at komme ind på stilholdningen rokoko. Rokoko-begrebet, et af hele periodens væsentligste (og kendteste), strejfses kun (f.eks. s. 174), og definitionen af det gemmes i en billedtekst om fransk kunst (s. 166). Digternes nye selvbevidste oplevelse af deres skabende jeg demonstreres lidt overraskende på Tullins »Majdagen« (s. 184) snarere end på det i denne henseende bedre »Rungstedts Lyksaligheder« af Ewald, der må nøjes med en mat omtale (s. 186 f.), - et kunstigt forsøg på fornyelse. En billedtekst fantaserer (men harmløst) over udviklingen fra heroisk til borgerlig portrætestil ved indtolkning af en marskalstav og en hyrdestav i billede, der ikke viser nogen af delene (s. 202). Tyge Rothes historiefilosofi og -skrivning, der i forening med den samtidige Herders bliver en vigtig inspiration for Grundtvig og dermed folkehøjskolen, er kun inddraget for så vidt angår Rothes syn på bondefrihed (s. 348 f.), - forståeligt, eftersom Rothe nærmest slet ikke er udforsket, men beklageligt. At betegne Rothes historikerkollega P. F. Suhms fremstillingsform som »kildeskritisk« (s. 312) er en forbier; Suhm refererer helst alle kilder med indgroet ulyst til at udelade nogen og fortsætter ikke på nogen måde Holberg-tidens hæderværdige kildekritiske skole (Árni Magnússon, Hans Gram). En påstand om P. H. Frimanns vellykkede omsætning af visen om Axel og Valborg til moderne episk-lyrisk form (s. 345) er allerede i samtiden dementet af J. H. Wessel, der foretrak den oprindelige version for Frimanns akademiske klassicisme. I øvrigt er det Ewaldianernes - indrømmet: meget ufærdige - folkeviseesperimenter, der fører frem til romantikkens folkevisegennembrud med Oehlenschlägers »De tvende Kirkeetaarne« 1808, Baggenses »Agnete fra Holmegaard« samme år og Grundtvigs »Knud Lavard« 1809, ikke Norske Selskabs. Wessels komiske fortællinger, udtryk for »nøgtern afmagt« og retningsløse som konkret politisk satire (s. 339), tolkes uden eksemplifikation som angreb på aristokratiets livs- og oplevelsesformer. Wessel kaldes endog dansk litteraturs første store satiriker (s. 343), - hvad der går dårligt i spænd med analysen i øvrigt. Figurerne Hother og Balder i Ewalds »Balders Død« tolkes som to dimensioner af ét menneske (s. 410) med suveræn foragt for det af Ewald omhyggeligt understregede mytologiske perspektiv. I

1970' er-jargon lægges skylden for Ewalds mangel på borgerlig karriere over på samfundet og politikken, når det om »Levnet og Meeninger«, med underkendelse af Ewalds subtile sonderinger i sin egen labile digterkarakter, siges, at den i reduceret forstand handler om en kærlighed, der må mislykkes »på grund af samfundets materielle organisation og de deraf følgende begrænsninger af livet som helhed og følelseslivet i særdeleshed« (s. 459). Det meddeles i forarget tone, at Goethes Werther-roman blev forbudt i dansk oversættelse, fordi den forkyndte følelsernes grænsesprængende kraft (s. 464), men det kunne være tilføjet, at det borgerskab, den talte om og for, naturligvis uhindret kunne læse bogen på tysk (jf. s. 256: ca. 20% af Københavns borgere kunne tysk). Myten om Kamma Rahbeks litterære salon på Bakkehuset holdes ved magt (s. 474), skønt det i hvert fald ikke var i fransk aristokratisk stil (som beskrevet s. 34-51); Vilh. Andersen har rigtigere kaldt Bakkehuset et feriehem for tidens digtere og skønlånder, hvor de netop blev behandlet efter deres menneskelige kvaliteter og ikke efter deres kunstneriske talenter (Ill. Lit.hist. II s. 841). Mere substans er der i omtalen af Friederike Bruns litterære selskabelighed på Sophienholm (s. 580), som nu aldrig fik videre betydning. Et udtryk fra en lyrisk skillingsarie om, at spradebasser sværmer omkring en piges uskyld »Som Fluier i September Maaned« (s. 523), udlægges bogstaveligt: »fluerne, der svirrer om pigens køn« røber »et slet skjult begær«; det er imidlertid en fast vending om et stort antal, der (i hvert fald i første omgang) kan ledes tilbage til Holberg (Jacob v. Tyboe, I.3 o.a.st.). Ved P.A.Heibergs to første komedier (s. 574) kunne der være peget på, at de bygges på lånt stof (Cervantes og Stephanie). Besynderligt er det, at Heibergs berømte og bebyggede originalkomedier karakteriseres uden (direkte) brug af de vigtige, ofte meget lange og politiserende fortaler i de trykte udgaver. Den ellers nyttige oversigt over bogmarkedets udvikling kunne under publikums muligheder for at skaffe sig læsning have nævnt, at P.F. Suhms privatbibliotek på 100.000 bind - en frugt af hans fornuftsægteskab med den rige og hæslige Karen Angell - fra 1770'ernes begyndelse var åbent for almindelige mennesker, også for hjemlån; Suhm holdt faktisk bibliotekar til formålet (en overgang således Rasmus Nyerup); det var på en tid, da Universitetsbiblioteket dårligt nok var retableret efter branden i 1728; Det kongelige Bibliotek åbnede først i 1793 for publikum. Epokens glæde ved kortspil - ifølge Clemens Petersens bevidsthistoriske undersøgelse i 1867 en udpræget nivellerende, ætsende og opløsende faktor i det stift rangordnede samfund - savnes, ligesom en anden nivellerende mode, de mange private dilettantteatergrupper i borgerlige kredse (skildret af Kaj Nielsen i 1953), næsten er glemt (dog s. 367 og 385). Nordmanden Ulrik Greens aftenundervisning i 1765-66 for københavnske håndværkere, en tidlig forløber for folkehøjskolen (også i den mundtlige form), kunne have været med i forbindelse med Ewalds (da utrykte) afhandling om almuens oplysning (s. 413). Birgitte Boyes salmedigtning er (trods L.L. Albertsens Ehrenrettung i Hymnologiske meddelelser 1978) uomtalt. Hverken Guldbergs salmebog (1778) eller den nye autoriserede i perioden, »Evangelisk-kristelig Psalmebog« (1798), er med. Pontoppidans »Danske Atlas«, der udkom 1763-81, skal hittes i bind 3. Den så tidstypiske debat om dyrenes mulige sjæleliv og om dyrebeskyttelse (fra Holberg over Eilshov og J.S. Sneedorff til Laur. Smith) er gledet ud. Slutningen af Oehlenschlägers »Sanct Hansaften-Spil« forstås »prosaisk« (s. 624) som et fælles selvmord; her er Aage Kabbells læsning (i Danske Studier 1981) af den religiøse løftelse i slutscenerne nok mere kongenial med tiden og romantikken. Den af Grundtvig fremsatte påstand, at Oehlenschlägers »Digte« 1803 læstes af få og yndedes af færre, gentages kritikløst (s. 627), skønt bogen anmeldtes udførligt og tryktes i først 1000, derpå endnu 1500 eksemplarer, hvad der er mere end respektabelt. Og endelig er det på baggrund af den omhyggelige fremlægning af den førborgerlige aftektlære mærkeligt, at en af dennes sidste udløbere i det praktiske liv, tableauerne - Ida

Bruns antikt-mytilogiske, skuespiller H.C. Knudsens heroiske under englænderkrigene - ikke skildres, men det kan komme i bind 5.

Løse ender af modetænkning fra 1970'erne flagrer nu og da ind i fremstillingen. Christian VII.s sindssyge bliver à la Laing (og Ebbe Kløvedal Reich) til et oprør mod den bestående orden (s. 276 og 385). Ewald var borgerligt ved at dele skæbne med alle enevældesamfundets frisatte eksistenser, der lukkedes inde på stiftelser og hospitaler og i arbejdshuse og fængsler (s. 394). Akademisk udtænkte »folkelige« sange til almuens brug er »et ideologisk modstykke til den fysiske indespærring af folk« (s. 533). Det er udpræget moderne tænkemåde.

En ny litteraturhistorie må bevidst markere sig imod forgængerne. Det går et par gange ud over Vilh. Andersen. En billedtekst under to portrætter af C.D. Biehl (s. 132) insinuerer, at han i sin litteraturhistorie har valgt det hæsligste, hvor damen er matronefed og halvkomisk, for at latterliggøre hende og formindske hendes ry som forfatterinde. Det forholder sig ikke nødvendigvis således. Dansk biografisk Leksikon, bind II, 1933, anfører i ikonografien ikke det flatterende maleri af Jens Juel, som værket foretrækker. Fyns Kunstmuseum, Odense, der i 1905 købte billedet, har ikke belæg for, at det er Biehl, men betegner det »Portræt af en ældre Dame«; en postkortreproduktion sætter et spørgsmålstegn efter Biehls navn. Vilh. Andersen har rimeligt nok gengivet det stik, som ingen - uanset mulig ringe lighed - kan nægte skal forestille Biehl. For resten lader det sig også diskutere, hvilket af billederne der er mest præget af myndighed og selvtilid. En anden billedtekst (s. 376) tager Vilh. Andersen i skole for at have kaldt voltaire' ianeren T.C. Bruun liderlig og plat snarere end håndfast erotisk og saftig - det turde være et spørgsmål om smagen, ikke om sagen. En tredje billedtekst (s. 183) anklager ikke meget med rette den traditionelle litteraturhistorie for at have fortrængt hyrdedigtningen og dens popularitet »med hård hånd«.

Fejl er selvsagt uundgåelige i et så stort og stofrigt værk. »Merkwürdigkeiten« oversættes forkert til »særegenheder« (s. 310), ordet betyder i det 18. århundrede (på tysk og dansk) normalt »bemærkelsesværdige fænomener«; Claus Frimanns folkelige sangbog hedder »Almuens Sanger«, ikke »Sange« (s. 342); »trykke Mulm« i et Ewald-citat (s. 450) skal læses »tykke«; Prams fortælling hedder »Hans Kruuskop« (= hidsigt hoved), ikke »Kruustop« (s. 562); Ewalds drama staves »Krage«, ikke »Krake« (s. 367), og hans komedie hedder »Pebersvendene«, ikke »Pebersvenden« (s. 399); Baggesens »Labyrinten« bogstaveres i førsteudgaven uden »th« (s. 594). Det er småting.

Forfatterkollektivets stil er i almindelighed ingen større nydelse, fordi medlemmerne synes at bestræbe sig på at skrive upersonligt og ens. De nydanner uskønne ord som »loyalisere« (s. 303 og 472) og »mæceneret« (s. 385). Et sted meddeles, at kulturlivet spaltede sig ud fra hinanden (s. 25) - fra hvem mon? Et andet sted læses: »Selv som gifte blev produktionens og reproduktionens opgaver lagt ud til andre« (s. 117) - gifte opgaver, ak ja! Bindets mest oplivende passager er citaterne af periodens forfattere. Fra disse antegnelser, der kunne forøges (og formindskes) i tal uden nødvendigvis at berøre værkets kvalitet, til alvorligere og principielle anker.

Værket kendetegnes ved et særpræget *menneskesyn* og ved et manglende *kunstsyn*, og disse egenskaber har igen smittet af på dets *holdning* til sit angivelige emne, den danske litteratur 1746-1807. Her ligger værkets store og vist desværre uhjælpelige svaghed. Den historiske karakteristik er mærkelig ahistorisk. Nogenlunde samtidig med værkets påbegyndelse i 1970'erne havde jeg en studerende, som erklærede Ochlenkschlägers »Aladdin« for uinteressant, fordi et moderne menneske ikke kan opleve det som typisk, at ånder fra ringe og lamper assisterer én i hverdagslivets fortrædeligheder. Det ser ud som om det netop er den studenterårgang, der her er ved at skrive den danske litteraturs historie, moderne, kortåndet,

nutids- og selvcenteret, - altså »i reduceret forstand«, som værket et sted (s. 459) kommer til at sige om sit eget bevidsthedsniveau.

Menneskesynet først. Forfatterkollektivet opfatter tydeligt mennesket, herunder digteren, som et politisk væsen, et intellektuelt væsen, et socialt væsen. Hvor varme følelser digteren end prøver at give udtryk for, bedømmes de som koldt beregnende personer, der burde have haft bedre orden på deres strategier, med andre ord været i besiddelse af 1970'erkollektivets historiske bagklogskab. Værket foretrækker i gennemgangen af litteraturen den indsnævring - og i få tilfælde fordybelse - som består i at prioritere en ideologisk analyse øverst, ja ofte at lade den fungere som eneste indgang til en forfatter eller tekst. Så godt som ingen af periodens ideer eller personer slipper ubrændte gennem denne ildprøve.

Bindets angivelige overbegreb, Patriotismen, er som ord hjemlet på dansk allerede i 1666 (jf. s. 238 f.). Afgrænsningen fra 1746 kan så forekomme vilkårlig; i hvert fald ydedes der under Store nordiske Krig op til 1720 patriotiske bedrifter i massevis, besunget bl.a. af Jørgen Sorterup. Men begrebet er sandelig også i værkets øjne negativt, fordi det åbenbart betragtes ud fra en moderne (udefineret) klassekampmodel. Højdepunkterne af patriotisme i perioden 1746-1807, den ganske vist kortvarige fællesskabsfølelse i hovedstaden under Slaget på Rheden 1801 og den varigere fornemmelse af fælles forlis efter bombardementet 1807, er fortrængt af fremstillingen; ingen af disse hovedbegivenheder er omtalt. De kommer måske i bind 5 (dog ikke ifølge brochurens indholdsangivelse). Under alle omstændigheder er en sådan redaktionel komposition også en manipulation med det sigte at gøre patriotismen suspekt, en forkert idé gennemskuet for sent. Patriotismen ses på vrangen. Den er skadelig, hvad enten den ødelægger (kvindelige) individers kærlighedsliv eller, som i følgende citat, borgerbørnenes opvækst: »Kun ved at isolere barnet inden for familierummet og kun ved at fortrænge afgørende flader af tilværelsen var det muligt at tildanne et funktionsdygtigt og adfærdsbehersket borgerindivid« (s. 507). Svarende hertil får en af tiårenes kendteste patrioter, Ove Malling med sine »Store og gode Handlinger« 1777, en ualmindelig sur omtale som propagandist for Guldberg-regimet og repræsentant for den passende historieskrivning snarere end den sandfærdige (s. 306 ff.), skønt der ikke peges på ét eneste eksempel på usandfærdighed i Mallings fortællinger. Teorien bag holdningen genkendes let: 1970'ernes venstretorienterede myte om den store, hemmelige, alt omfattende og overskuende, onde sammensværgelse i den kapitalistiske verden. Trækket vil være vigtigt som nøgle, når der engang skal skrives universitetsopgaver om denne litteraturhistories langvarige (og kostbare) tilblivelse.

I dette kolde negativismens klima står så de klassiske forfattere fra førromantikken og fryser. Trods en mange gange rimeligt kyndig præsentation af en forfatters oeuvre og ideer munder værket næsten uvægerligt ud i en underkendelse. Bindet bliver en sær parade af forfattere, der med nok så gode ansatser dog ikke slog til. Johannes Ewald synes at have været nærmest det ideelt grænsesprængende. Værket bryder kronologien i hans skrifter op, så hans (da utrykte) prosa, navnlig »Levnet og Meeninge«, står som et højdepunkt af emancipation, mens hans senere (men offentliggjorte) tekster, det patriotiske syngespil »Fiskerne« og den pietistiske lyrik fra de sidste år, affærdiges som konventionelle. Hans skrive- og tænke måde »spærrer for at få den egentlige og ikke den artistiske oplevelse på form« (s. 440). Hvad så den egentlige oplevelse måtte være.

Ludvig Holberg får en nådig dom: han var inden for rammerne af et feudalt statsborgerligt grundlag en rationel og næsten over alt progressiv skribent (s. 92).

Ellers går det slag i slag: syngespilforfatteren N.K. Bredal overskred ikke de aristokratiske forståelsesformer (s. 128), Charlotte Dorothea Biehl fremmede en »selvregulerende moral« (s. 134) og anbefalede selvundertrykkelse som vejen til indpasning i det sociale liv (s.

447), og Suhm udviklede i 1770'erne sine nordiske fortællinger i retning af en udvejsløs tragik, »en generel følelse af politisk afmagt« (s. 315).

Romantikerne klarer sig ikke bedre i værkets malstrøm. Der vrisses ad Staffeldt for hans misantropiske politiske lyrik og de virkelighedsskyende kærlighedsdigte med beklagelse af, at hans åndsaristokratiske holdning ikke blev »grundlag for en vedvarende politisk digtning og revolutionær handling« (s. 604), - sætteren tilslutter sig ved at kalde ham »Straffeldt« (s. 605)! Virkelig særpræget er værkets omgang med Oehlenschläger. Den unge romantiske Oehlenschläger placeres med sine værker 1803-07 som konsekvensen af og slutpunktet for alle deludviklinger og digteriske eksperimenter i Danmark siden Holbergs alderdomskomedier (jf. s. 28). Det kan hævdes i en reduceret forstand, at Oehlenschlägers idéverden kommer fra det 18. århundrede. Den glidende overgang, som idéhistorikeren og ideologikritikeren kan etablere fra Sneedorf over Pram til Oehlenschläger, kan være illuderende for den, der nægter at tage andre faktorer i betragtning. Det er en provokation, men den er uden alvor, for værket véd naturligvis selv bedre. Det indrømmes på de sidste sider af bindet, at der i romantikken var et omfattende natur- og historiesyn til forskel fra det 18. århundredes centrifugale idédebat, en helhedsfilosofi blot lokaliseret uden for det politiske og sociale liv, som for dette værks ophavsmænd og -kvinder udgør virkeligheden. For yderligere at bagatellisere det allerede i datiden erkendte svælg mellem det 18. og det 19. århundredes litterære anskuelser udskyder redaktionen det romantiske historiesyn og dermed Grundtvig (der debuterer i 1806) til bind 5. Som tidligere sagt udelades april 1801-begivenhederne og bombardementet 1807, selv om de første flyttede rundt på størrelser i Oehlenschlägers bevidsthed og det sidste efter Grundtvigs udsagn vakte ham til digter. Med disse mangler in mente behøver man ikke tage den nye periodeinddeling alvorligt. Der argumenteres ikke for den med litterære kriterier.

En litteraturhistorie, der ikke vil kende forskel på Johan Nordahl Bruns eller Prams historiske dramatik og så Oehlenschlägers, fordi den kniber øjnene sammen, så kun ideerne er synlige, er en sælsom begivenhed. Værket mangler faktisk et *kunstsyn*, en interesse for æstetiske dimensioner og problemer. Ved at ville beskæftige sig med en række litterære kunstners indsats uden i større omfang og principielt at bedømme dem som kunstnere kommer værket til at formindske så godt som alle de behandlede forfattere.

En følge både heraf og af det antiindividualistiske menneskesyn er, at de vigtige begreber i tidens poetik, Originalitet og Geni, fører en kummerlig tilværelse i bogens underbund som en ideologisk konstruktion for de radikale borgere i deres oprør mod enevældens knægtelser (s. 429 ff.). Der lægges afstand til geniets selvforståelse med anførselstegn (s. 332) eller ironisk tonefald (s. 385).

Der er en køn skildring af sprogsituationen og sprogkampen midt i det 18. århundrede (s. 256-261), men i almindelighed nøjes værket med abstrakt og summarisk at anerkende, at litteratur også er skrivekunst. Eksempelvis betegnes Stub som »datidens måske største og i hyert fald frieste lyriker« (s. 173), men læseren får ikke demonstreret hans lyriske storhed; af de 160 linjer, der ofres ham, udgør 10 en beskrivelse af hans baggrund, 25 en biografi, 13 en redegørelse for hans digtes overlevering, 64 en ideologisk analyse af dem og kun 14 en karakteristik af hans ordkunst (hvortil kommer 34 verslinjer i citat). Stilen i en idyl af Suhm kaldes i forbindelse med et længere og velvalgt citat kort og godt »højstemt følsom« (s. 167), uden påvisning af den udvikling i dansk prosa, som selv Suhms beskedne forsøg markerer i forhold til Holberg. Lige så lidt har værket sans for Tullins logisk-lyriske præcision, når hans prisdigt om søfartens velsignelser, der virkelig sammenholdt med Holberg-tidens verdslige poesi indeholder velgjorte beskrivelser (se str. 10-17), affærdiges som »103 op-

skruede strofer« (s. 266). Ewalds »Adam og Ewa« underkastes en åndrig, desværre ultrakort analyse uden antydning af det fremskridt, stykket repræsenterer i dansk tragediediktions historie (s. 270 ff.).

Atter er behandlingen af Oehlenschläger oplysende - altså for værket, ikke for Oehlenschlägers forfatterskab. Danskerne skal fra nu af huske den unge Oehlenschläger som et dødsbevidsthedens og fortabelsens digter, berøvet udfoldelsesmuligheder i det enevældige samfund. At programdigtet »Guldhornene« for en prosaisk læser og i reduceret forstand handler om et ugenkaldeligt tab kan ingen bestride. Men - det er det sene 19. århundredes myte om digtet, som en billedtekst forgæves hetzer imod (s. 626) - i måden, Oehlenschläger digter om tabet på, er der en så kolossal afvigelse fra det 18. århundredes lyrik, selv hos mestre som Brorson og Ewald, at det er berettiget at se digtet som en litterær begivenhed. Modsat hovedparten af de lyriske numre i »Digte« 1803 er »Guldhornene« æstetisk en begynden forfra, en skabelse i stedet for en samfundsbegrundet fortabelse. Når værket forbigår hvad der er Oehlenschläger-tekstens umistelige fortrin over for Prams, Rahbeks, Ewalds og Baggesens frembringelser - den konsekvente og sammenhængende symbolverden, de hastigt vekslende sansede billeder og det prægnante sprog - med en henkastet vending om »himmelomspændende pragtbilleder« (s. 626), er det værket, der gør sig blindt, og ikke den litterære virkelighed, som er ændret. Lige så lidt gør værket opmærksom på sprogudviklingen fra den elegisk prægede karakterfortælling »Erik og Roller« til den stilsikre »Vaulundurs Saga« (s. 631 f.), - i stedet får »Vaulundur«-teksten ahistoriske Freudianske sko at gå på, og de kan som bekendt tillempe enhver fod. »Aladdin« udnævnes til et »monument over den florissante tids højspændte materielle drømme og flyvske foretagsomhed« (s. 634), og den amoralske sanselighed i det erotiske kapitel har Oehlenschläger dækket over ved »skønheden i den måde, det besynges på« (s. 635). Det lyder som noget kriminelt. Værket bekender direkte kulør i overvejelser over den manglende sammenhæng mellem »Aladdin«s akt I-III og akt IV-V: Oehlenschläger lader læseren i stikken, fordi han »ikke har anskueliggjort ved andet end symbolske konstruktioner« (s. 636), at den største materielle lykke for individet kan sammentænkes med en borgerlig flids- og arbejdsmoral. Vil man studere romantik ud fra en forhåndskassation af retnings symbolsprog, kommer man naturligvis ikke vidt. Romanen »Hakon Jarls Død« omtales som »det storslåede digt« (s. 624), men læseren får ikke at vide hvorfor. Den manglende vilje til at medtage de litterære teksters kunstneriske egenskaber giver værket fatal slagside. Dansk ideologikritiks oldefader, Georg Brandes, har bedre end 1970'ernes kulturelle venstrefløj forstået litteraturens væsen, når han i sin Shakespeare-bog i 1896 anfører en passage af »The Tempest« som et »slaaende Vidnesbyrd om, hvorledes i Kunst Stilen er Alt; Indhold og Tanke i Sammenligning med den af forsvindende Betydning« (Saml. Skr. IX, 1901, s. 228).

Værkets ideologikritiske og -historiske metode underprioriterer endelig den menneskelige side af læseren og publikums modtagelse af litteraturen. At digtning skulle kunne fremkalde spontan lystfornemmelse (herunder i denne periode bestemt også the Joy of Grief), have umiddelbar oplevelseskvalitet, synes en ikke-tænkt tanke for de gustne analytikere af teksternes halvhjertede eller forkerte ideer. Det er sigende, at J.S. Sneedorff først og fremmest anskues som politisk ideolog (s. 214-221 og 248-253). Hans væsentlige offentlige debat med matematikprofessoren og naturforskeren Jens Kraft i årene 1761-63 om skønlitteraturs og kunsts betydning for statens trivsel over for de tilsyneladende mere samfundsrelevante tekniske videnskaber er ikke inddraget, skønt der her endnu kan hentes argumenter pro et contra. Holbergs (alderdoms)komedier karakteriseres ud fra deres myndighedskonflikt (det

kontraktligt aftalte ægteskab versus det følelsesbaserede), hvorpå det kan konkluderes, at intrigerens opløsning fungerede som rensningsmekanisme i det feudale system (s. 85). Hvor man så véd det fra. Det genre-mæssige synspunkt, der også var Holbergs, at komedier skal være livlige, morsomme, underholdende og give en outreret demonstration af udvalgte sider af tilværelsen, falder ikke værket ind. Analysen af »Niels Kliim« forbiser ganske romanens fantastiske lande på planeten Nazar - som i 1984 skal omsættes til en norsk tegnefilm! - til fordel for en præcisering af Holbergs naturretlige stæde (s. 208). Suhms valg af kilder til de nordiske fortællinger regnes for politisk bestemt af hans håb før 1775 om et friere åndeligt klima og hans resignation herefter under Guldbergs juntastyre (s. 312 ff.). Næppe usandt, men det må suppleres med genre-mæssige argumenter: den følsomme historiske fortælling trives bedst med en kvindelig hovedperson i ulykke, og Suhm støvsuger først Saxos 7. bog for sådanne og ender derpå med Alfsol fra Skjoldungesaga. De elementært dramatiske og menneskelige konflikter i Suhms fortællinger tiltrækker forfattere og publikum i flere følgende generationer: »Sigrid« med den *lykkelige* slutning bliver i 1795 til et drama (Birgitte Boye) og i 1802 til en ballet (Laurent), den ligeledes *lykkeligt* endende - her unævnte - »Gyrithe« fra 1774 bliver i 1807 til et musikalsk skuespil (L. Kruse), og den *tragiske* »Alfsol« fra 1783 tages op af Thaarup i et dramatisk fragment 1788 og af H.C. Andersen i en 5-akts tragedie i debutbogen 1822. Fascinationen af det Suhmske stof er ikke tilfredsstillende forklaret ud fra et skift i Suhms politiske meninger i 1770'erne.

Den bevidst rendyrkede ideologihistoriske fremgangsmåde gør de fleste af de afsnit, der dækker den traditionelle skønlitteratur, omstændelige, forudsigelige og kedsommelige. Det ligner en Freudiansk fortælling, når hvad man på normalt dansk ville kalde »kommissionærer« her er blevet til »kommissærer« (s. 537). Værket savner sympati for sit foregivne emne, digtningen og litteraturen. I inkvisitorisk selvfølelse skeletterer det digternes tekster for sproglig sanselighed og billeder, så kun de nøgne knogler er tilbage som bevis på, at der engang var liv og lemmer og bevægelse. Kan man skrive en overbevisende bevidsthedshistorie med en så isnende klinisk distance til genstandsområdet? Ihærdige læsere anbefales at gøre den overkommelige prøve at sammenligne dette værks fremstilling af, hvorledes Frihedstøtten blev til (s. 16-19), med Rahbeks fra 1827 (incl. autentiske citater fra 1791) (Erindringer, IV, s. 91-95). Selvsagt skal en moderne kritisk litteraturhistorie ikke parafrasere ældre tiders udtryks-, føle- og tænke-måde. Men et vist minimum af kongenialitet kan ikke undværes, dersom man ikke vil ende i den ideologisk-likvidatoriske praksis, som man afsvør i 1978, - en væbnet neutralitet over for den forsvundne tid og dens begrænsninger og fortrin burde have været et acceptabelt løsen for de fire dusin projektmedarbejdere. I stedet møder den nye litteraturhistorie sit emne, litteraturen, - med fradrag af den mundtlig-folkelige, som der dog ikke rigtig udvindes politiske utopier in nuce af - med *en principiel kulde og mistænksomhed*. Forfatterskaberne anerkendes som historisk eksisterende, men de duede egentlig ikke. Det er uforklaret, hvad vi så skal med deres historie i 8 omfangsrige tekstbind. Måske havde en alternativ litteraturhistorie i 2-3 bind med *nyt* stof: de »udgrænsede« mundtlige anonyme folkegenrer, triviallitteraturen, institutions- og sædehistorie, været mere påkrævet end denne pedantiske fremvisning af vrangsidens af alt det kendte stof, tilkoblet uoriginale uddrag af forfatterbiografier fra Dansk biografisk Leksikon og andre håndbøger.

Bedømt ud fra bind 4 er denne litteraturhistorie ikke den danske litteraturs historie, men visse ideers og temaers historie reflekteret i visse forfatterskaber og visse titler. Med en tillempling af værkets egne ord om Malling: denne litteraturhistorie er snarere den »passende« litteraturhistorie end den »sandfærdige«. Og »passende« må have tilføjet »for

1970'erne«. En modebetonet fremstilling, der ikke hviler solidt på grundforskning, men på mere eller mindre behændig udnyttelse af traditionel viden, forældes hurtigt. Det »passende« bliver så let passé.

Værkets gennemgående tendens og fremherskende holdning bevirker, at det ikke vil kunne stå alene som standardlitteraturhistorien, »den største nogen sinde«. Læsere, der kender dets forgængere, vil i det kunne hente forfriskende nye perspektiver og forbavsende kuriositeter, mens læsere, som begynder og ender her, vil være ilde hjulpe.

Man læser dette først udgivne bind af det nye litteraturhistoriske storværk som en kraftpræstation, et eksperiment, imponerende stædigt og enøjet såvel i planlægning som i udførelse. Men vil man efter førstegangslæsningen mon vende tilbage til det?

Flemming Lundgreen-Nielsen

Georg Albrecht Mai: Die Frauenfiguren im dramatischen Werk der Charlotte Dorothea Biehl. Studien zur Komödienform in Dänemark im 18. Jahrhundert. Eget forlag. Kiel 1981. 212 s.

Georg Albrecht Mais afhandling for den tyske doktorgrad ved universitetet i Kiel er en undersøgelse i C.D. Biehls dramatik 1764-73 set som eksempel på ændringen i smagen fra den Holbergske komedie til det rørende lystspil, den »højere« komedie. Efter en velorienteret indføring i Biehl-forskningen og en kort biografi fremstiller Mai glidningen i synet på komedien fra Holberg (den »negative« latterliggørelse) over J.E. Schlegel til J.S. Sneedorff (den »positive« belæring) ved velvalgte citater af disses teoretiske skrifter. Biehls forbilleder, stofområder og kilder opregnes omhyggeligt i et følgende kapitel, og derpå udgøres afhandlingens hovedstykke af en gennemgang af 5 Biehl-skuespil, »Den kierlige Mand« 1764, »Haarkløveren« 1765, »Den Forelskede Ven« 1765, »Den listige Optrækkerske« 1765 og »Tvistigheden« 1766, - idet altså »Den kierlige Datter« 1766, »Den Ædelmodige« 1767 og »Den alt for lønlige Bejler« 1772 bortvælges.

Hver af komedierne analyseres efter samme disposition: Ydre historie, Handling, Tid, sted og personer, Stænderne, Problemet. Behandlingen kan nu og da virke pedantisk omstændelig, fordi såvel væsentlige som mindre væsentlige enkeltheder registreres, men er i det store hele sympatisk, også på grund af de mange citater fra de mere eller mindre uopdrivelige dramatekster. Mai tager roligt og sindigt på stykkerne. Han konstaterer således omkring »Den kierlige Mand« (der får hele 50 sider), at ægtemanden Leander opfatter sin hustru som et tænkende og selvstændigt væsen, som han ikke vil bruge sin legale magt over. Kvindens frie valg og gemytternes sluttelige overensstemmelse inden for ægteskabet er stykkets eksemplariske og fredelige pointe, sociologisk betragtet en luksus, som kun det velbjergede borgerskab kunne tillade sig (i modsætning til den forgældede adel og det proletariske tyende). Stykket ser således ægteskabet i denne ideelle version som åndeligt udviklende, en positiv mulighed for kvindens selvopdragelse. »Haarkløveren« diagnosticeres til at handle om problemet Faderautoritet, idet Hieronimus' sprogpedanteri anses for et påskud, ikke for sagen selv. »Den Forelskede Ven« har focus på problemet Gensidig agtelse i venskab og ægteskab. »Den listige Optrækkerske« kritiserer gennem titelpersonen Lucretias illusionsløse udnyttelse af mændenes forfængelighed disses lave tanker om kvinderne, og efterstykket »Tvistigheden« forsvarer Lucretias »ærlige« egoisme i det forrige drama som modstykket til så mange gifte kvinders hyklede dyd i påtvungne ægteskaber.

Mai forsøger ikke at forsvare dramernes svageste punkt: den manglende dramatiske konflikt, men leverer et nyttigt bidrag til vor viden om Ewald-tidens idédebat. Tilmed er den grundigt dokumenterende fremlægning behageligt fri for bagkloge aggressioner. Noget egentlig nyt til billedet af Biehl følger afhandlingen vel ikke, men hendes dramatik har ikke tidligere været beskrevet på tryk - nedfotograferet maskinskrift - i så mange detaljer. Det er også en fortjeneste.

Flemming Lundgreen-Nielsen

Else Bojsen (udg.) Fra den Stundesløse til Gorm den Gamle. Maskinmesteroptegnelser fra Det Kgl. Teater 1782-1785. København, Akademisk Forlag, 1982. 228 s.

For teaterhistorikere har disse maskinmesteroptegnelser længe været kendt gennem Torben Kroghs udnyttelse af dem i hans mange studier i det 18. århundredes danske teater, men for sprogforskere der interesserer sig for det gamle københavnske talesprog er der meget spændende at hente i det håndskrift (MO, Det Kongelige Teaters Arkiv og Bibliotek) som Else Bojsen nu har udgivet i dets helhed.

Indholdet i MO kan bedst karakteriseres som en række systematisk organiserede huskesedler til brug for den hvis opgave det var at sørge for teaterstykkernes dekorationer, rekvisitter og mekaniske indretninger. Disse instrukser, der fylder 49 sider i halvfolioformat, bringer anvisninger af praktisk art for over 50 forskellige skuespil og syngespil, herunder enkelte Holberg-komedier. Her er et typisk eksempel: »Og begønder første ACT i FABRIS stue DECORATION med en dør paa ver Side og CAMINEN i metten og en Syramme vor hun seder og syer ved...« (Beverley).

Foruden forordet og et afsluttende navne- og titelregister består EBs udgave af 3 dele: 1) en *indledning* på 58 sider omfattende en beskrivelse og datering af håndskriftet, et afsnit om baggrund og genre, en kortfattet sprogbeskrivelse og oplysninger om scenesystemet og dekorationerne, 2) selve *teksten*, både i en original og en normaliseret version, hver på 32 sider, samt tekstkommentarer, for det meste vedrørende sagforhold af teaterhistorisk interesse, og 3) en *ordliste* over håndskriftets samlede ordforråd.

Ifølge EB er hovedformålet med udgivelsen »at gøre optegnelserne lettere tilgængelige for teaterhistorikere og sprogforskere«. Jeg er ikke selv teaterhistoriker og vil derfor overlade en nærmere vurdering af denne side af bogen til andre. Som anmelder har jeg dog følt en vis forpligtelse her og har derfor læst ret grundigt i to af Torben Kroghs værker, nemlig *Danske Teaterbilleder fra det 18de Aarhundrede* (1932) og *Holberg i det kgl. Teaters ældste Regieprotokoller* (1943). Begge viser klart at gælden til Torben Krogh er stor, noget EB også selv gør opmærksom på både i indledningen og i talrige fodnoter og kommentarer.

Håndskriftet er hverken dateret eller signeret. EBs forsøg på en datering af optegnelserne på basis af stykkernes opførelsesdatoer virker overbevisende hvad angår 1782 som terminus post quem for nedskrivningens påbegyndelse, men foråret 1787 forekommer mig at være en mere sandsynlig terminus ante quem end 1785, ikke mindst ud fra EBs egne oplysninger om anvendelsen (i *De Forliebte Haandværksfolk*, *Balders Død* og *Gorm den Gamle*, de 3 næstsidste stykker) af genstande fra hofteatrets dekurationsbestand, noget der først blev overtaget af komediehuset efter hofteatrets lukning i 1786. Hertil kommer at det sidste stykke i håndskriftet, *Adriadne paa Naxos*, ikke blev spillet mellem 1782 og 1785, men i maj 1787.

Som ophavsmand foreslår EB Frederik Christian Nielsen, søn af teatrets daværende

maskinmester Christoffer Nielsen. Argumentationen, spredt over flere sider og derfor svær at holde rede på ved første gennemlæsning, kan sammenfattes som følger: I 1782 får F.C. Nielsen kongeligt løfte om at arve faderens stilling, og EB antager derfor at han fra sæsonen 1782-83 begynder at påtage sig ansvaret for en del af opførelserne. Men da han ikke har samme overblik over opgaven som faderen, får han brug for praktiske anvisninger. At det er sønnen, og ikke for eksempel faderen, der er ophavsmand til disse anvisninger begrundes EB ud fra den antagelse at optegnelserne er for ufuldkomne til at andre end nedskriveren selv, uden største besvær ville kunne orientere sig i dem. Der findes desuden en række optegnelser fra en senere periode der tidsmæssigt falder sammen med sønnens embedstid som maskinmester (1794-1824). De fleste af disse er formentlig skrevet af F.C. Nielsen selv. Der er slående ortografiske ligheder mellem disse yngre optegnelser og de ældre. Dette kan støtte en forudning om at det er F.C. Nielsen der også har skrevet de ældre optegnelser.

I denne argumentation ligger der flere vanskeligheder. For det første virker instruktørerne ikke mindre fuldkomne end at enhver læsekyndig med praktisk kendskab til teatrets scenetekniske dispositioner ville kunne følge dem, for det andet leverer EB ingen begrundelse for sin antagelse at F.C. Nielsen er ophavsmanden til de senere optegnelser og for det tredje viser de fem eksempler EB anfører på »slående ortografiske ligheder« ikke det hun gerne vil have at de gør. Formen *ner* 'ned' er udbredt i ældre københavnsk, også hos højt dannede mennesker (se f.eks. Brink og Lund, *Dansk Rigsmål 1-2* §66 og §136). At den findes i begge optegnelser siger mere om ældre Københavnsk end om et fælles ophav til de to skrifter. Noget lignende gælder *borlige* 'borgerlige', som i øvrigt, ifølge EBs ordliste, slet ikke forekommer i de ældre optegnelser. Det gør heller ikke formen *for Ran* 'foran' i den anførte ortografiske variant. De to resterende eksempler, *fensel* 'fængsel' og *hænde* 'hængte' uden *g*, overrasker ikke som udtaleprægede skriftformer (se f.eks. Brøndum-Nielsen *Gammeldansk Grammatik* §317 om $\eta > n$ foran dental). Og den sidste form forekommer iøvrigt, igen ifølge EBs ordliste, kun 3 gange i den nævnte form med *æ* men 7 gange med *e*. Men selv om disse vanskeligheder ikke fandtes er der et større problem som EB både nævner (s. 34) og viser (fig. 5a og 5b, s. 36-37) - og ignorerer: *håndskriften* i de to prøver EB viser *er ikke den samme*. Hvordan man kan vide dette og stadigvæk »formode« at samme mand har skrevet begge to forstår jeg ikke.

I det hele taget er håndskriftets håndskrift noget der volder vanskeligheder for EB. Når hun beskæftiger sig med ophavsspørgsmål er det udelukkende i vendinger som ophavsmanden og nedskriveren, men derved ser hun bort fra en række problemer hvis tilstedeværelse hun udmærket er klar over. I sin beskrivelse af håndskriftet, for eksempel, bringer hun et mindre afsnit om skriften hvori der står: »Skriftens karakter er ikke helt den samme håndskriftet igennem«. Det er den efter mit skøn heller ikke. Men få linier senere, efter forklaringer som »forskelle i blæk- og pennekvalitet, større rutine efterhånden, humørsvingninger o.lign.«, anfører hun stavemåden *buger* for 'bruger' som tegn på at skriften »tilhører den samme person«. En isoleret stavemåde som denne har tvivlsom værdi som bevis for noget som helst i et håndskrift med en så ustabil ortografi som vi finder i MO. For eksempel, ifølge ordlisten, skrives 'gøre' i præs. *gior*, i præt. *gorde* og *giorde*, i perf. *gaard*, *giörd*, *gord*, *giord*, *gourd*, *gordt*. »Samme person« skriver iøvrigt også *bruger* og det mindst dobbelt så mange gange som han skriver *buger*. Med henvisning til et par steder i håndskriftet siger EB dog »at en anden person har skrevet noget til, nemlig side N 8 ... og side N 15«. Det første passer ikke. Det sidste har hun ret i. Hun synes også at side 23 og 23a »stikker noget af mod de øvrige«. Det gør de også, i høj grad. Men EB fortsætter. »det kan skyldes en pludselig skønskriftsraptus hos den skrivende; trods alt har denne skønskrift mange træk fælles

med resten af optegnelserne«. Hvilke træk, spørger man, og har ikke håndskrifter fra 1700-tallet i det hele taget mange træk fælles? I tekstkommentarerne til de samme sider siger EB: »Optegnelsen er muligvis skrevet med en anden hånd end de øvrige og adskiller sig også fra disse ved at være sikrere i bogstaveringen«, igen uden dokumentation af nogen art.

Jeg er selv overbevist om at nedskrivningen af MO er foretaget af forskellige mennesker og på forskellige tidspunkter. Uden en dyberegående detailundersøgelse tør jeg ikke sige hvor mange forskellige hænder der findes i håndskriftet, men der er flere (et foreløbigt skøn siger mindst 3). At eftervise dette kræver dokumentation af en anden slags og omfang end der er mulighed for i en anmeldelse, men som et eksempel der ikke kræver en analyse af skrifttræk kan jeg nævne at det EB karakteriserer som en »pludselig skønkriftsruptus« på håndskriftets s. 23 og 23a også kan karakteriseres ved andre særegne træk der hverken har noget med »skønkrift« eller »bogstaveringen« - eller resten af håndskriftet - at gøre. Stykket er *Den Værdige Fader*, kun opført i sæsonen 1783-84. Akt- og scencangivelserne i overskrifterne følger en fra 1700-tallet kendt konvention for angivelse af ordinaltal: cifret efterfulgt af ordets sidste stavelse (*1ste Act, 9de Scene, 3die Act, 5te Act* osv.; med én undtagelse, *7 Scene* (23a); EB læser også *5 Act* (23a) men dette må være en lapsus da hs. har *5te Act*). Resten af håndskriftet følger ikke samme konvention: overalt ellers kun *2 Act, 3 Act* osv. Det er det eneste stykke med scencangivelser som overskrifter (i tilfælde af dekorationskift ved sceneskift), og det er det eneste stykke der henviser til scenens G-side med *Gis* (ellers kun *G*). Og iøvrigt er stykket skrevet med en anden hånd.

Optegnelserne kan ikke uden videre betragtes som et enkelt menneskes sprognorm, noget EB, trods flere indici på det modsatte, forsøger at give indtryk af i hele indledningen, også i sin sprogbeskrivelse. Afsnittet »Ortografien og sproget« fylder kun 7 sider hos EB og bygger på forestillingen om én »ophavsmand«, som blev »henvist til at skrive som *han* talte« p.g.a. mangelfuld beherskelse af »den gængse ortografi«. Præcis hvad EB mener om datidens ortografiske normer og håndskriftets forhold til disse er umuligt at afgøre. På s. 35 siger hun at »stavefærdigheden var der ingen der bekymrede sig om på en tid da man ikke havde nogen officiel retskrivning« (med henvisning til en kilde som nærmest ikke beskæftiger sig med andet end bekymringer om stavefærdigheden og forsøg på ortografisk normering tidligt i 1700-tallet). Senere sammenligner hun håndskriftets ortografi med »den normale retskrivningspraksis ... i 1782« (s. 42) og med »datidens stavepraksis« (s. 43) uden nærmere præcisering af hvad hun forstår ved disse begreber. Ellers sammenligner hun håndskriftets sprogformer udelukkende med moderne retskrivningsnormer, for at kunne gøre rede for »de forhold der for den moderne læser virker mest hæmmende på læsningen af originalteksten« (s. 39). Når håndskriftet er udgivet med henblik på sprogforskere, hvorfor svarer sprogbeskrivelsen ikke bedre til formålet? Og når der er en normaliseret version, hvorfor er der så overhovedet brug for en sprogbeskrivelse der kun har til formål at sætte den moderne læser bedre i stand til at læse originalen?

Efter min mening havde en ren filologisk udgivelse, med de for forståelsen nødvendige tekstforklaringer, og en filologisk forankret sprogbeskrivelse været mere hensigtsmæssig med henblik på de modtagergrupper EB selv peger på i forordet. Et par eksempler på sprogbeskrivelsens uanvendelighed, set med sproghistorikerens øjne: EB inddeler håndskriftets stavemåder i 2 hovedkategorier, dem der er i overensstemmelse med »den traditionelle retskrivning« (= moderne rigssprog ifølge retskrivningsordbogen 1955) og dem der afviger herfra. Dernæst deler hun den sidste gruppe, de »afvigende stavemåder«, i 2 undergrupper, dem der er »helt eller delvis lydrette gengivelser af udtalen« og dem der »vidner om udtaleformer der afviger fra moderne rigsmål« (s. 41)! Vigtige sproghistoriske oplysninger som

for eksempel belæg for ældre kortvokaludtale i ord som 'lænestol' (MO *lennestol*; cf. B-L §57 og §86) og 'tjeneren' (MO *tennerren*; cf. B-L §86) finder man i EBs sprogbeskrivelse i afsnittet om håndskriftets »manglende skelnen mellem enkeltskrevet og dobbeltskrevet konsonant«. For en sproghistoriker er der på ingen måde tale om en »manglende« skelnen her, tværtimod om en relevant skelnen, nemlig mellem kort og lang vokal, udtrykt ved henholdsvis efterfølgende dobbelt- eller enkeltskrevet konsonant. Det EB beskriver som en »Reduktion af konsonantgrupper« fra moderne retskrivning til håndskriftets »afvigende stave-måder«, for eksempel 'gulvet' (MO *gulled*), 'farve' (MO *fare*), 'kurven' (MO *korren*), er, sproghistorisk set, ikke reduktion af *moderne* skriftformer til gamle, men assimilation af *ældre* likvid + konsonant-forbindelser til udtaleformer som var almindeligt udbredt i 1700-tallet - som regel med senere restitution, d.v.s. det omvendte af EBs »reduktion« (cf. B-L §70). Sprogforskere gør sikkert bedst i at springe afsnittet om ortografien og sproget over og gå selv direkte til teksten, eller til selve håndskriftet.

Teksten har EB nemlig ikke udgivet i traditionel forstand, men, med hendes egne ord, »translittereret« (s. 10). Står der *mogle* 'nogle' i håndskriftet, står der også »mogle« i EBs tekst; står der *Nörg* 'mørk' i MO, står der også »Nörg« hos EB; står prikken over i'et i *Kaminen* et hak for tidligt i håndskriftet, står der »Kanimen« hos EB, osv. I forbindelse med bemærkninger om enkelte »skrivetekniske uregelmæssigheder« (glemte prikker, overflødige buer, gentagede ord o.lign.) siger hun: »Det er ofte meget vanskeligt at afgøre om fejlene er deciderede sjuskefejl eller om de betyder noget« (s. 40). Det er netop udgiverens opgave så vidt muligt at træffe sådanne afgørelser, også når det er vanskeligt, og at gøre rede for de trufne afgørelser i et tekstkritisk apparat. Noget der minder om tekstkritiske bemærkninger findes hos EB blandt hendes teaterhistoriske kommentarer, men disse forekommer nærmest kun hvor typografien sætter grænser for translitterationen og hvor selve håndskriftet fremtvinger en afgørelse, for eksempel bliver selv en translitteratør nødt til at vælge mellem *di* 'de' og *de* 'det' når MO har vokalen *e* med en prik over, eller mellem *s* og *t* når skriveren har foretaget en rettelse oven i et bogstav (i det ovenfor citerede stykke fra Beverley er det undgået EBs opmærksomhed at *s* er blevet rettet til *t* i *Decoration*). EB følger translitterationsprincippet så slavisk at selv noget der tydeligt fremtræder som en overskrift i håndskriftet, *Den Forlorene Søn i 5 Acter* (MO s. 5), alligevel ikke gengives som overskrift i teksten (s. 74) fordi det nu er omgivet af en senere tilføjelse til højre (»og var ... Huuse paa«).

EBs fremgangsmåde bliver også problematisk på en anden måde, og det er ved gengivelsen af håndskriftets skrifttyper. Det meste af håndskriftet er skrevet med gotisk kursiv, overskrifterne og visse ord i teksten med latinsk kursiv. Hos EB står det hele i baskerville. En ren translitteration giver naturligvis ikke mulighed for at skelne mellem skrifttyper, men denne skelnen, som også var almindelig praksis i tidens bogtryk, er ikke uvæsentlig for en sprogforsker og burde derfor have været gengivet i en udgave. Det der findes skrevet med latinske bogstaver - foruden overskrifter, titler på teaterstykkerne og de fleste navne - er for det meste *ord eller dele af ord der blev opfattet som fremmed*, for eksempel: ABOTEKET, ABOTEKEREN, CAMINEN, CAMINSTÖKKED, PANNECAGER, PENALHUS, POSTEMENDER, SOGERLADE. Det samme ord behandles ikke altid ens hvad angår skriverens valg af skrifttype, og heri ligger der muligvis en yderligere nøgle til håndskriftets forskellige håndskrifter, for eksempel er *kaminen* skrevet med gotiske bogstaver i *Den Stundesløse*, *Eugenie* og *Florentineren*, alle skrevet med samme hånd, men i resten af MO er dette ord skrevet med latinske bogstaver. EBs ikke altid hensigtsmæssige ønske om slavisk nøjagtighed giver sig også udslag i den rækkefølge håndskriftssiderne forekommer i i udgaven: side 16-19 skal stå foran det EB betegner som 23c. Dette gør hun flere gange opmærksom på, både i indledningen og i kommenta-

ren, men udgavens tekstsider forbliver alligevel i den rækkefølge hun fandt dem i, den forkerte.

Håndskriftet er ikke vanskeligt at læse, og EB læser gennemgående rigtigt («Cellerrren«, *Zarine* l. 25 må være en trykfejl). Visse steder er det ikke til at afgøre om der står *a* eller *o* (gotisk). EBs behandling af dette problem afviger også fra normal udgiverpraksis, hvor man vil vælge at gengive den forventede form i teksten og at gøre rede for usikkerheden i apparatet. Et par stikprøver viser, for eksempel, at *statisterne har* (MO s. 19) er en ligeså mulig (og mere sandsynlig) læsning som (end) EBs *stotisterne hor*. For EBs *stra/ stoler* (MO s. 26) foretrækker jeg *strostoler* (der bruges ikke bindestreg ved orddeling ved lineskift i håndskriftet), og i stedet for hendes *hol mörg* (MO s. 23b) læser jeg *hal mörg*. Hvor der er tvivl om ordinitialt stort eller lille bogstav vælger hun konsekvent stort uden at der findes syntaktisk eller anden motivering for valget, en mere traditionel udgiver ville sikkert have gjort omvendt.

Til sidst et par ord om brugen af EBs ordliste, som er et af udgavens meget nyttige aspekter. Opslagsordet (i moderne ortografi) efterfølges af håndskriftets ortografiske varianter med angivelse af de(n) side(r) i MO varianten forekommer på. Slår man op under »bruge« finder man bl.a. varianterne *bruger* og *buger* med sideangivelser for hver. Man får dog ikke at vide hvor mange forekomster der findes på samme side og, af forståelige grunde (cf. ovenfor), om der kan være tale om forskellige hænder. På håndskriftets side 14, for eksempel, forekommer *bruger* 4 gange, *buger* kun 1 gang, begge i samme hånd. Slår man op under »scene« finder man bl.a. varianterne *Scene* og *Cene*, begge for eksempel på side 23a, men man får ikke at vide, hverken i ordlisten eller i tekstkommentaren, at varianten *Cene* forekommer i et afsnit som tydeligvis udgør en senere tilføjelse (EB s. 100 l. 11 »og et bröd ...« til l. 14 »... et Rudbröd«).

Gennem sit forsøg på at forbinde to ellers adskilte områder har EB gjort sprogforskere opmærksom på håndskriftets sproghistoriske kildeværdi. Dog gør den kombination af misforstået akkuratess og manglende filologisk vurderingsevne der kommer til udtryk i bogen at EBs behandling af maskinmesteroptegnelserne, set fra sprogforskerens synsvinkel, må siges at være en skuffelse. Fra teaterhistorikerens synsvinkel derimod, må værket med dets mange detailoplysninger og smukke illustrationer virke overordentligt tiltalende.

Caroline C. Henriksen

Peter Brask: Om En Landsbydegns Dagbog. Gyldendal 1983. 156 + 68 sider. 170.-kr.

Ligesom Peter Brask i sit åbningskapitel erklærer Blichers berømte tekst for en mesternovelle («Sådan er nu *min* historie«, siger analytikeren med ikke ugrundet tilfredshed, p. 9), kan der være grund til her indledningsvis at notere, at PB med »Om En Landsbydegns Dagbog« har fremlagt et overordentlig inciterende og meget lærerigt arbejde. Det placerer sig blandt det bedste i Blicher-forskningen, der i forvejen tæller et par solide indsatser, man vender tilbage til. Foruden S. Baggesens bog fra 1965 kan der være særlig grund til netop her at minde om Johs. Nørvigs fra 1943. Der finder man formuleringer om Blichers psykologi og specielt om »Landsbydeggen«, der foregriber PB's positioner eller kan ses som ansatser til nogle af hans videre udfoldelser. Jeg tænker fx. på Nørvigs påmindelse om Blichers ualmindelig rigt udviklede associationsevne og udnyttelse af »de mest inkongruente ting, naar de havde sat sig fast i hans hjerne« (186) - en passage, der kan læses som en slags program for PB's fremdragelse af godt en snes »kilder« eller »for-tekster« til novellen. PB's bog er »Til minde

om Nørvig!« og i sig selv et smukt minde om denne forsker - ved det meget nye den bringer i stof og betragtningsmåde. Jeg kan ikke komme på nogen anden dansk prosatekst, der er blevet gjort til genstand for en så indgående, detaljeret behandling.

Den er (meget bekvemt) delt i to bind: Selve afhandlingen i bind 1, og i bind 2 dennes genstand og basis, dvs. Blicher-teksten (»1824-teksten med nogle vedføjelser fra 1833-udgaven« - hvilke? eller rettere: hvilke *ikke*? Man har lov at spørge, fordi notatet d. 19/12-1711 (PB's nr. 36 A), der kom til i 1833, if. PB er en betingelse for den fremanalyserede komposition. I hvilken grad er, på lavere analysetrin, teksten »restitueret« efter analysens behov?); endvidere trykkes en af de fremdragne »for-tekster«: »Feiltagelsen« fra »Harpun« 1822 (p. 36 kaldet »Harpun«, ellers ikke farlig mange trykfejl); fremdeles bringes en række tabellariske oversigter over bl.a. notaternes linjetal og indbyrdes tidsmæssige afstand og diverse tekstafsnits procentvise andel af den samlede, nøje udmålte tekstmængde; endelig rummer bind 2 15 figurer - såkaldte »graffer« - der danner basis for PB's analyse af novellens komposition. Den slags skal nok skræmme eller vække til munterhed, men PB har tillid til »Vor flittige læser« og resignerer vist for resten (p. 137). Adskilligt af dette materiale vil formentlig finde videre anvendelse i yderligere arbejde med Blichers tekst, men allerede nu danner det grundlag for fængslende iagttagelser.

Efter indledende bemærkninger med problemkatalog åbner PB i øvrigt ballet med en præsentation af Blichers situation som privatmenneske og skribent o. 1820: Efter års besvær med både økonomi og kone, med såvel præstekald som kald til at være »rigtig« digter, vender han digterrollen ryggen for at blive forfatter for pengenes skyld. Blandt de allerførste resultater af denne omvendelse er »Brudstykker«, som - sandsynliggør PB - er blevet til i sept.-okt. 1823 sammen med adskilligt andet over stok og sten i en inspirationsrus, der er den psykologiske forudsætning for hans lynhurtige mobilisering af litterære reserver, se nævnte »kilder« til »Brudstykker«. PB er tilbøjelig til at mene, at Blicher var lidt forlegen ved hele foretagendet, og drøfter i denne forbindelse udgiver-fiktionen (»Fundet, gennemset og udgivet af S. S. Blicher«). Man burde vel tilføje, at den nye prosadigtning i vid udstrækning, efter at Walter Scotts romaner kom på markedet op under jul 1820 og gjorde navneskjulet interessant og bekvemt ved markedsføringen, var sløret i anonymitet og pseudonymitet. Det var i hvert fald ikke usædvanligt at udsende prosa under påtaget navn; jeg nævner blot Gyllembourg, Bernhard, Hauch, Bagger, Goldschmidt, Kierkegaard - den sidste af P.L. Møller benævnt »Den store danske Ubekjendte«, velsagtens i erindring om »The Great Unknown«. Alt dette kunne Blicher selvfølgelig ikke ane i 1823, men dog fornemme noget af det - og måske nok? Nctop i 1823 florerede diskussionen om Scotts navneskjul stærkere end nogen sinde.

Allerede i disse første kapitler noterer man sig PB's sans for minutøse tidsfæstelser, og tidstavlen (bd.2) giver mulighed for at følge Blicher meget nøje, helt specielt i de afgørende år 1822-24. Små brikker som termins-, bryllups- og fødselsdage (alle d. 11.) spiller her deres rolle. Var Blicher fascineret af datoer og tidsmæssige sammenfald - og det fremgår af analysen - er analytikeren det ikke mindre. Det giver mange pointer, dog efter min forståelse ikke, når Blichers fødselsdag d. 11. okt. kombineres med Morten Vinges navnedag d. 11. nov. (p. 19, jfr. p. 28). Det kan også synes kuriøst, når Niels Blichers fødselsår 1748 udstyres med følgende parentetiske oplysning: »(Ét år før Goethe; da Holberg og Brorson var 64 (sic), Stub 43, Ewald 05, Øhlenslæger ÷ 31, og Steen ÷ 34)« (p. 12) - men er samtidig svært oplysende om kronologi og tidsafstande; PB noterer ofte ting, som man normalt springer over og derfor efterhånden glemmer. -

I kapitlerne 4 og 5 gælder det så Blichers brug af sine litterære erfaringer. PB skelner

her mellem to arter af tværtekstlighed: *dels* (kap.4) tekster af Blicher selv eller af andre, hvori han »hentede materiale og huggede ideer« (p. 64), som transformeres, indgår i en ny tekstlig sammenhæng og forsvinder igen, for så vidt som en kvalificeret læsning af novellen strengt taget ikke forudsætter viden om disse kilder; *dels* (kap. 5) tekster, som der henvises til i novellen på en sådan måde, fx. ved citering, at bevidstheden om den måtte formodes at indgå i en »dannet« læsning af novellen (herom mere senere).

I den første af disse kategorier bringer PB virkelig meget nyt, idet ca. 10 »kilde-tekster«, som allerede er blevet bemærket i den tidligere Blicher-forskning (fx. Werther), fordobles, ofte med overraskende iagttagelser. Der er således slående ligheder mellem Blichers tekst og den anonyme »Feiltagelsen« fra Liunges »Harpen« d. 14/6-1822, hvor den stod ved siden af et Blicher-digt. Overraskende er den brug af Oehlsenschlägers da nylig trykte »Der er et yndigt Land«, som kan spores i Morten Vinges notat i Riga 2/9-1743 og følgende notater. Helt spændende er den detaljerede dokumentation af, hvordan gangen i James Thomsons »The Winter« styrer forløbet i Blichers tekst 15/5-1721 ff. PB har været vidt omkring i dansk og fremmed litteratur med Blichers novelle in mente, og når det gælder at opfange tekstlige fortillfælde til detaljer i denne, er hans antenner uhyre følsomme. Overfølsomme? kan man spørge. Eller med andre ord: Er PB's evne til at præstere tekstlige sammenkoblinger endnu bedre udviklet end Blichers? Blandt de teoretiske overvejelser over sin analytiske fremgangsmåde, som PB stiller i udsigt, når »røgen har lagt sig« (p. 11), kan man håbe på bidrag til det vanskelige problem, hvordan elementer af litterær erfaring bliver »optaget« i nye tekstlige sammenhænge (p. 49), og under hvilke betingelser den litterære analytiker tør fastslå forekomsten af tværtekstlighed. Hvis man fx. ved læsning af notatet 27/2-1713 mindes en berømt Ewaldpassage (»Havde jeg da og en Arendse?« etc.), som PB ikke nævner, er det så interessant? - og hvorfor ikke? Og hvad nu, hvis man i den nylig strandede Morten på Falster (23/10-1743) vil se en Odysseus på vej hjem? I diskussionen af tekstlig overensstemmelse mellem en islandsk bispesaga og »Brudstykker« ligger kriteriet i analysens afsluttende spørgsmål: »Men hvor skulle Blicher kende til *Jons saga helga?*« (p. 65).

Spørgsmålet om spilleregler ved tekstkombinationer bliver vigtigere i kapitel 5, der omhandler tekster, »som vi formoder at novelleteksten hentyder således til, at bemærkelsen af dem *skulle* høre med i en »dannet« læsning af den« (p. 30, min understregning), eller som det formuleres senere: tekster, som »kan indgå i novellens mening« (p. 64), selv om en tværtekstlig forbindelse ikke bevisligt etableres »med vilje« (smst., jfr. p. 76). Det står mig ikke klart, hvad det just citerede *skulle* betyder, eller hvis vurdering (forventning, bevidsthed) det skal tilskrives - PB's, Blichers? novellens?

Grundigere end sine forgængere viser PB her, hvordan en læser med kendskab til Ovids liv og digtning (skolepensum) kunne hente ekstra pointer i teksten. Såre sindrig - men samtidig en påmindelse om behovet for læserpsykologiske undersøgelser og overvejelser - er den mosaik af bibel-steder (p. 72), der munder ud i, at Hr. Sørenns afskedsord til Morten også kan læses som en indvielse af »sønnen« til lidelse. Som noget helt nyt og vigtigt for tolkningen påviser PB, hvordan notatet 27/2-1713 (»Drømmer jeg, eller er jeg vaagen?«) spiller på Jepes opvågnen i baronens seng. Sært at ingen har set det før. Men den grundige dokumentation af Blichers Holberg-kendskab kommer dog til at skygge for iagttagelsen (gjort p. 46, 74) af slutningen af »Figaros Bryllup« som »for-tekst«. Mozarts buffo-opera rummer jo alle temaerne »forveksling i mørke«, »drømmer jeg, eller er jeg vågen« og »Skændige, du har bedraget mig«. PB nævner en forpjustet »Figaro«-opførelse i Århus 1822, men kunne Blicher ikke have set den i København, hvor den opførtes fra jan. 1820 og de følgende sæsoner? En sådan biografisk undersøgelse ville ikke ligge uden for denne bogs horisont. -

Efter en omfattende diskussion af novellens morale, meningen *med* den, og et opgør med Vilh. Andersens kulturhistoriske læsning af den følger et stort kapitel om meningen *i* novellen, forstået som dens psykologiske tematik, idet »tema« bestemmes som »et system af modsætninger« (p. 101): kulde-varme, seksualitet-sygdom etc., der yderligere lader sig indføje i koblinger. Nævnes kan en fortrinlig analyse af den rolle, som Pokker-vabler-bylderbørnekopper og fremdeles syfilis-pest-dyrisk død spiller i novellens erotiske tematik; dog forbigås vistnok Mortens bemærkning (16/12-1711) om, at han har haft kopper tidligere. Eller man kan pege på PB's udredning (p. 109 ff.) af, hvordan Sophie ved af Morten at benævnes »Potifars Hustru« (også) får status som den bedragne herremands »hustru«, hvorefter Morten med sin tillagte status som »søn« kommer i dobbelt blodskamsforhold til sin »søster« og »moder«; hertil slutter sig, at Jens, »Mortens sorte andet-jeg, tematisk set myrder herremanden: Da dræbes faderen af sønnen«. Igen, og især når fremmede tekster indrages i disse analyser, må man efterlyse kriterier for gyldigheden af den art læsninger. PB vil lade afgørelsen heraf bero på klarheden i tekstens signaler (den »kan så diskuteres«, p. 110); her står vi atter ved spørgsmålet om analytikerens mer eller mindre følsomme antenne-system eller associationsapparat. -

Det største afsnit i bogen (kap. 9 med tilhørende figur 1-14) fremlægger en analyse af novellens komposition. Der er tale om et semantisk funderet inddelingssystem, der på sit øverste trin omfatter teksten som et hele, og som gennem stadig finere inddelinger principielt når ned til det enkelte ord, idet hvert af analysens trin forholder sig til hele teksten. Så langt ned går PB jo ikke i praksis, men en enkelt detailanalyse (af dagbogens første notat) bevæger sig dog fra trin 5, hvor det samlede notat befinder sig, til trin 13. På alle analysetrin er symmetriske opstillinger meget iøjnefaldende, og spørgsmålet om systemtvang melder sig. Også for PB (p. 130), der maner til forsigtighed, hvordan så den forskrift efterfølges. Man kan i denne forbindelse spørge, om det er driften mod symmetri, der får PB til at inddrage notaterne 29/9-1711 og 8/10-1711, begge fra Thiele, i kompositionsdelen R_1 (= Rejsen til København). Det problem melder sig i det hele taget, om en sådan symmetri er specielt karakteristisk for netop denne tekst eller måske teksttype, om den er periodespecifik, så denne form for kompositionsanalyse rummer teksthistoriske perspektiver, eller om enhver tekst, som stoppes i denne maskine, kommer ud i den anden ende som smukke symmetrier, hvad enten det så skyldes grundlæggende træk ved enhver digterisk tekst eller ved den analytiske metode. Hvis man tænker på analysens sidste trin, det enkelte ord, er vi så tilbage ved spørgsmålet, om vi arbejder med 1824- eller 1833-teksten eller en restitutionensform, jfr. ovenfor. I alle tilfælde tror jeg, at den fremlagte analyseform vil vise sig frugtbar ved pædagogisk arbejde med »lette« tekster, der netop ved deres »enkelthed« er så svære at gøre noget ved. Denne antagelse bekræftes - og mulige pointer ved den »symmetriske læsning« fremgår - af analysen af dagbogens første notat, der påviser, at Mortens drømme om at blive præst har Hr. Sørensen død som *usagt* forudsætning - den Hr. Søren, for hvis liv og helbred notatet rummer en eksplicit bøn. Vigtige sammenhænge i novellen som helhed findes således en miniature i dens første notat; det siger noget om novellens kvalitet - og om analysens. Blandt analysens mange fortjenester må også nævnes dens påvisning af, hvordan novellens ophør og udtømningen af Morten Vinges erindring sker i en og samme bevægelse.

Efter et kapitel om »Genre og fortællerteknik« med (atter nøje dokumenterede) bemærkninger om notaters omfang, fortællertempo etc., der måske engang skal sættes i det læserpsykologiske perspektiv, som lurer her og der, tages endelig i »Bidrag til en tolkning af novellen« skridtet til en psykologisk tolkning, ikke af novellepersonernes, men af Blichers psyke. Som anmelderen af en gyser skal jeg ikke afsløre, hvordan det ender, men fadermord lurer. -

PB har skrevet en bog, der kræver arbejde undervejs ved læsningen, men som samtidig er tilgængelig for mange; han er ikke bange for at jævne vejen for den læge læser. Under læsningen sendes man bestandig tilbage til Blichers mesterlige novelle, der ikke bliver ringere set gennem PB's briller. Man får understreget, at der gives tekster, som det lønner sig at tage alvorligt. Det gælder i høj grad »Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog«. Og det gælder PB's Blicher-bog. Det skal blive spændende at følge de videre udredninger, når engang »røgen har lagt sig«.

Flemming Conrad

Villy Sørensen: Ragnarok. En gudfortælling. Illustreret af Andy Li Jørgensen. Centrum. U.st. 1982. 133 s. 100,- kr.

Filosoffen og digteren Villy Sørensen har på 133 små sider genfortalt den nordiske mytologi under titlen »Ragnarok. En gudfortælling«. Bogen er endnu et eksempel i litteraturens historie på, at hver tidsalder finder sit og genfinder sig selv i gudelæren.

Villy Sørensen holder sig forholdsvist tæt til kilderne, navnlig Snorres Edda, men ved umærkelige små drejninger får han i de femten korte kapitler kendte myter til at sige noget nyt.

Efter Villy Sørensen er gudernes problem i al almindelighed en panisk - og ugrundet - frygt for jætterne, de fremmede og ukendte, men over alle bredder frugtbar folkeslag i yderkanterne af verden. Frygten øges ved gudernes manglende lyst eller evne til at få flere gudebørn, måske (foreslår den diskrete fortæller) en følge af deres fysiske afhængighed af Yduns ungdomsæbler. Hertil kommer, at visdommens kilde rapporteres udtørret, efter at Odin har forsynet sig på bekostning af sit ene øje. Gudernes angst og impotens tvinger dem til en oprustning: de er »de klogeste - og de bedst bevæbnede« (s. 9). Da de for at sikre sig lader dværgene fabrikere langt flere våben end de selv kan betjene, må de ægge menneskene til krig, »så at de mange våben kunne blive brugt« (s. 10). Der er dog intern strid i gudernes kreds mellem især krigsguderne Tyr og Tor med lederen Odin bag sig på den ene side og kærlighedsguderne Frej, Freja og (delvis) Frigg på den anden. Tors berømte våben, Mjølner, betegnes af Freja som verdens værste problem, »den mordgale hammer« (s. 90 og 93), og Loke taler imod brugen af den som en »dumhed« (s. 127). I det hele taget er aser og vaner mere uenige og forskellige end sædvanligt antaget - Villy Sørensen mener endog, at aserne var blonde og blåøjede, vanerne sorthårede og brunøjede. De mest sympatiske setes gudeskikkelser taler for samling omkring Balder, fredsstifter og retsgud, så en modus vivendi med jætterne kan etableres gennem forhandlinger. »Forlig er bedre end strid«, hævder Balder (s. 28). Der dannes en løs alliance mellem Balder, hans blinde broder Høder, Freja, Frej og Loke til fremme af fred og kærlighed. Men forgæves: krigs- og hævn tankerne sejrer, og guderne og med dem verden må gå under.

Det kritiske syn på de normalt heroisk fremstillede guder medfører et blidere på deres faste antagonister, jætterne. De er store, stærke, kluntede, men fredselkende væsener. Ud fra en ældgammel pagt med aserne, som jætterne, men ikke aserne, holdt, ønsker de kun at leve i fred. Når aserne gang på gang overfalder dem, svarer de tilbage med forslag om forsoning gennem blandede ægteskaber. Make love, not war. Frej erkender, at jætterne også kan have en ret til at være til. Til sidst bliver den undergang, som er genfortællingens løbende omkvæd, dog til virkelighed.

Genfortællingens allegoriske tydning er klar: på den ene side står Asgård som en højt udviklet og rig verden splittet mellem afrustnings- og forsvarspartier, svækket af stagnerende eller dalende befolkningstal, på den anden side jætternes Udgård som en fattig og skræmmende ukendt lokalitet, med en befolkningstilvækst ude af proportion med de materielle muligheder og en stemning af aggression i angst for aggression. Over slutningens Ragnarok hæver atom- og brintbombernes paddehatteskyer sig. *Finis mundi*.

Guderne får præcise roller i Villy Sørensens asatragedie. Nogle af dem er udviklingsløse. Odin repræsenterer på godt og især ondt den højeste åndelige magt, som en lidt latterlig stivbenet ældre statsmand, hvis ophøjede, abstrakte og flertydige visdomsord i Hávamál-stil sjældent kan bruges til noget i det praktiske liv. Hans spioncentral Lidskjálv kontrollerer ikke alene jætterne og menneskene, men også guderne. Global splittelse er hans politiske styrke, alt imens han konstant prædiker om sammenhold. Hans dilemma er (ifølge Loke), at han ikke ønsker krig med jætterne, fordi han vil tabe den, men heller ikke kan leve med freden, fordi hans magtbasis er frygten for jætterne. Hans sønner Tyr og Tor er stereotype krigsguder, Tyr den stupide kraftbeundrer, Tor slagsbroderen, der trækker sin hammer med samme instinktive hast som en western-helt sin revolver for at opfylde sit eneste programpunkt: at knuse skallen på modstanderen. Andre guder er, i Snorres ånd, rendyrkede enkeltegenskaber, således Heimdal med den humoristiske setevagsomhed og Njord. Den, der bedst af alle lever i en verden med urokkelige værdier, er den blinde Høder, instrumentet for Balders død siden hen.

Heroverfor står guder med mere relative anskuelser, kort sagt vækstmuligheder. Digterguden Brage er en komisk uhandledygtig sværmer, holdningsløs, uden fornuft, centreret om sine egne følelser. I positiv udvikling er Balder, hvis dødsmareridt ændrer hans vurdering af de andre guders uforanderlige ensidighed, og Frej, hvis forelskelse forandrer hans fordomsfulde syn på jætterne. Ved deres side står Freja som den blide og ømme kærlighed med ønsket om én gang for alle at sætte Tors hammer ud af spillet ved at få den i sit skød.

Dramaets egentlige hovedperson er den gådefulde Loke. Forbindelsen mellem den snilde og bøjelige Loke og kærlighedsgudernes fredsbevægelse er bogens originaleste invention. Amerikaneren John Gardner beskrev i sin roman »Grendel« (1971) Beowulf-kvadets handling, således som det efter sin natur sagesløse uhyre måtte opleve den. Her skitserer Villy Sørensen den nordiske mytologi, som den kunne have set ud, hvis Loke havde fået lov til at iscenesætte den som et oprør fra midten med Balder i lederrollen. Det bliver en advarsel også til nutiden imod cementerede ideologiske positioner og imod de kun alt for klare skillelinjer fysisk og åndeligt i en verden domineret af klichéfilosofi om vold, politisk dobbelttale og konsekvensmageri af uhyggelig mekanisk art. Loke er en hverken-eller figur, altid på vej, altid i forvandling, hyppigt forklædt. Han er fristeren (s. 110, jf. Matt. 4. 8-9) og forræderen, hvis sidste motiver ikke klarlægges. Som den gamle kone Tokk, der ikke vil være med til at græde den døde Balder ud af Helhjem, bliver han en Brechtsk moderskikkelse: hun har brugt så mange tårer til at begræde sine soldatersønners død, at hun ikke har nogen til overs for en gud dræbt i leg. Mens de gamle hedninge stolt skal have erklæret: *Leende vil jeg dø* (Regnar Lodbrog ifølge Krákumáls slutstrofe), karakteriserer Villy Sørensen Loke - med et ordspil på hans navn?! - ud fra devisen: *Leende vil jeg gerne overleve*; »Loke lo«, lyder det gang på gang. Men til sidst giver hans latter plads for et »skrækeligt og ynkeligt hyl som var han et dyr« (s. 131), da han lænkes i Prometheus-positur i klippehulen. Og næste kapitel beskriver Ragnarok, »Jætternes hævn«. Loke var uundværlig for gudernes og verdens opretholdelse, kompromismager, forhandler og intrigant i uigennemskuelig enhed, nok navnebeslægtet med jætternes fyrste (s. 84), men i den afsluttende smertevildelse med kærlighedsgudin-

den Frejas billede for de omtågede øjne. Aserne måtte tabe ham - og alt - for at indse hans nødvendighed.

Episk er Villy Sørensens genfortælling trods tilsyneladende tvangløshed omhyggeligt komponeret omkring Balders dødsmareridt (frit efter Vegtamskviða og Völuspás Ragnarokstrofer), i kapitel 6 en profeti fra Balders underbevidsthed, i kapitel 15 en realitet i den håndgribelige virkelighed (s. 48-49 gentages så godt som ordret s. 132-133). I den materielle Asgård-verden kan forsvarsmur, hære og masser af våben holde fjenderne væk, men de stiger alligevel op i den enkeltes, in casu Balders, sind som en utryghed og en trussel, »i kroppen, i verden« (s. 48). Imod det ydre ruster sig det indre til protest mod alt for firkantede livsanskuelser, og hjælperne Freja og Loke formår ikke at tilvejebringe varig harmoni. Marcridtet opfyldes fase for fase: Tyr mister en arm, Frej sit sværd, Balder sit liv og verden sin eksistens.

Villy Sørensen omgås tilforladeligt med sine kilder (der aldrig angives, men overalt er gennemskuelige). Myten om Tors og Hrungners kamp kædes sammen med myten om bygningen af kæmpemuren om Asgård til en demonstration af sikkerhedspolitik baseret på svig. Hymiskviða og Þrymskviða forbindes, så Tor mister hammeren på sin fisketur efter Midgårdsormen og må hente den igen i Udgård i Frejas brudekjole. Lokes manglende indsats under Tors besøg i jættehjem forklares som resultat af en hovedløs ordre om tavshed udstedt af Tor (s. 68), - en tildigtet begrundelse. Ved samme lejlighed får Raske (dvs. Røskva) også tildelt en prøve: at græde om kap med Flu, dvs. en flod (s. 78). Enkelte træk er mytologisk mindre rigtige. Balder gøres til retsgud, et embede, som snarere hans søn Forseti bestred. Freja kaldes gudinden for den blide kærlighed, mens broderen Frej står for den hede passion (s. 13), - et kønt ekko af Oehenschläger og Grundtvig, for i kilderne er Freja udstyret med en glubende seksualitet. Villy Sørensen idealiserer hende ved at udelade fortællingen om, hvorledes hun ved samleje med fire dværge erhvervede smykket Brisngamen.

Illustrationerne af Andy Li Jørgensen er ikke udfine, men et par steder har han ikke læst Sørensens tekst ordentlig. Hans Tor med den unge Midgårdsorm mangler tekstens piggede jernhandsker (s. 34-35), og som Freja-forklædt brud ses Tor med fuldkæg, skønt teksten beordrer ham barberet (s. 95-96); Odin har tilsyneladende to øjne (s. 112). Den Jugendagtige dekorative stil har reminiscenser fra Louis Moe.

Villy Sørensens egen stil er tilstræbt enkel, men underfundig. Han generer sig ikke for at begynde: »Der var engang« (s. 7). Ellers kan sproget bringe de danske oversættelser af Snorre i erindring. Personerne taler mundret hverdagsdansk; kun Odin udtrykker sig i et arkaiserende »saga«-sprog. Moderne er Villy Sørensens egen H.C. Andersenske leg med ordene (Loke mødte alles blikke, om end ikke på én gang, s. 25; Brage slog harpen, s. 27). Litterære allusioner indgår fiffigt: under kapspisningen i Udgård er det for den hundesultne Loke naturligvis vigtigere at være med end at vinde (s. 77, jf. det olympiske motto), om Hrungner siges, at hvad den fuldeste mund var løbet over med, var hans stenhjerte fuldt af (s. 38, jf. Luthers oversættelse af Matt. 12.34), og da Tor har tabt sin hammer i Midgårdsormens gab, varierer jætten Hym vittigt et ordssprog: Guden går så langt til vands, at han kommer hammerløs hjem (s. 88). Mere alvorlig er hentydningen i Odins abdikationsbeslutning (s. 113) til røsten fra himlen ved Jesu dåb (Matt. 3.17) eller under forklarelsen på bjerget (Matt. 17.5). Sørensen kan også med stor effekt ironisere over nutidige stilsammenstød: »En kærlighedsgudinde, der ikke selv var med i menneskenes kærlighedslykke og kærlighedssorg, men sad højt over dem og administrerede kærlighedsrelationer, det var ikke Freja« (s. 58).

Alt dette smelter ubesværet sammen til en helhed, også velegnet til mundtlig fremførelse. Villy Sørensens Ragnarok-skildring er djævelsk godt skrevet. Den er tillige djævelsk skre-

vet, fordi Sørensen er djævelens - det er: Lokes - advokat, fortaler for smidighed og tolerance. Forhandling med formodede fjender, ikke spontan og brutal nedkæmpning af dem, kan forhindre verdens undergang. Det gode kan kun sejre sig til døde med vold. Villy Sørensen vil foreslå frihed for Loke snarere end for den indskrænkede militærgale Tor.

Hver tid vælger sine myter og sine guder af den gamle Asalære. I den overfølsomme førromantik skrev Johs. Ewald om den Balder, der dør af uopfyldt kærlighed; samme Balder blev hos den ældre Grundtvig til en hedensk præfiguration af Kristus. Jens Baggesen og den unge Grundtvig var optaget af visdoms- og digterguden Odins gåder, mens Martin A. Hansen efter 2. verdenskrig gjorde Odin til symbol på den splittede og dødsmærkede intellektualisme efter atomtidens værdisammenbrud; vanerne så Martin A. Hansen som grusomme driftsguder. Oehlsenschläger kårede sig den raske og naive Tor til helt, men fascineredes også af den Loke, han ikke kunne forstå, men så lidt som aserne kunne undvære til daglig »Suurdeig«. Johs. V. Jensen beundrede Oehlsenschlägers mytologiske gendigtninger og forvandlede hans dådrappe Tor til Hvidbjørn, opfinderen af vognen og andre tekniske raffinementer.

Grundtvig så i sit asasyn tilværelsen som en strid mellem (besmittet) godt og ondt, aser mod jætter, striden var selve meningen med livet, gudernes sammenhold derfor det overordnede. Hos Villy Sørensen er politikeren Odins gentagne appeller til blindt partisammenhold netop det, der fører til Ragnarok-katastrofen. Villy Sørensen viser, at guder, mennesker og jætter er uhjælpeligt afhængige af hinanden og kun i forening udgør en hel verden. I forlængelse af Martin A. Hansen for 30 år siden opfatter Villy Sørensen asalærens periode som præget af magtdyrkelse, forfald og degeneration. Gudernes stormagtsmilitarisme er destruktiv. Villy Sørensens dystre tolkning af konsekvensen af ufornufts herredømme og mangelen på kærlighed er et Ragnarok, der ikke følges af en genskabt ny og renere jord og et liv i Gimle med Balder som regent og Kristus i sigte fjernt ude i kimingen. Et Ragnarok, som ikke beskrives æstetisk som »noget voldsomt dragende«, en »mørk nydelse« (Martin A. Hansen om Völuspá), men knapt og journalistisk. Den moderne asatragédie er ikke dømoniserbar. Mens den lænkebundne fornuft med kærlighedsidealet for det indre øje vrider sig på sit smertensleje, ender bogen (og verden) i røg, gnister og forsvinden. Siunken i Grus er Midgards Stad!

Flemming Lundgreen-Nielsen

Mats Thelander (red): Talspråksforskning i Norden. Mål - material - metoder. Studentlitteratur, Lund 1982. 235 sider. Pris ca. 150 Skr. Gun Widmark (red): Talspråksstudier. Insamling och analys. Studentlitteratur, Lund 1981. 197 sider. Pris ca. 110 Skr.

Som dansk lektor i Sverige har man lejlighed til at sammenligne vilkårene for humanistisk forskning i Danmark og i Sverige. Især to forhold falder i øjnene. For det første: I Danmark er det stadig almindeligt at forskere underviser og at underviseren forsker; men i Sverige adskiller universiteternes stillingsstruktur de to funktioner. Og for det andet: Svensk humanistisk forskning foregår i højere grad end dansk inden for rammerne af projekter finansieret af statslige og private kasser. - Resultatet heraf er en stærkere offentlig styring af forskningen i Sverige, eller i hvert fald muligheden derfor. På denne baggrund kan man måske se tilblivelsen af en række nye humanistiske forskningsinstitutioner i Sverige i de senere år, bl.a. Språkdata i Göteborg og Centrum för tvåspråkighetsforskning i Stockholm for nu at tage

et par eksempler fra sprogvidenskaben. Centralstyring, modejag, opportunisme, knægtelse af den frie forskning - eller nødvendig prioritering af forskningen? Ja, den diskussion føres selvfølgelig ikke kun i Danmark. Under alle omstændigheder forekommer det mig at svenskernes måde at organisere forskningen på lettere opfanger en del nye forskningsområder - med de omkostninger det kan indebære for den traditionelle og den kontroversielle videnskab.

Avdelningen för forskning och utbildning i modern svenska (forkortet FUMS) hedder ét af de svenske forskningsinitiativer inden for nyere sprogvidenskab. FUMS oprettedes 1966 og er underlagt Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. Tyngdepunktet i arbejdet på FUMS ligger på sociolingvistikens område, men virksomheden omfatter også discipliner som tekstlingvistik og pragmatisk analyse. Medarbejderstaben på FUMS varierer, idet afdelingen er uddannelsessted for forskerstuderende. Forskningsprojekternes resultater fremlægges i en rapportserie der nu har over 100 numre.

I 1980 var FUMS medarrangør af et nordisk forskerkursus med titlen *Metoder inom talspråksforskningen*. Et udvalg af kursets forelæsninger er af Mats Thelander, FUMS, nu også docent ved moderinstituttet, samlet i bogen *Talspråksforskning i Norden. Mål - material - metoder*. Thelander nævner selv i bogens indledning at denne titel både er for snæver og for bred, for snæver fordi »ganska mycket av resonemangen naturligtvis inte är begränsade till nordiska förhållanden eller nordisk forskningstradition« (s. 5), for bred fordi hele 11 af bogens 14 bidrag skyldes svenske forfattere. Men titlen er også for bred i andre henseender. Begrænsningen i det indhold bogens titel dækker over, hænger sammen med arten af den sociolingvistik der dominerer på FUMS. Det er sociolingvistik inden for den amerikanske tradition (Labov, Gumperz, Fischman m.fl.): påvisning og beskrivelse af socialt betinget sprogbrugsvariation på udtryksplanet, ofte ved hjælp af kvantitative metoder. Nogle har kaldt denne måde at drive sociolingvistik på for sociofonetik; i bogen kaldes den flere gange variationslingvistik. Den mere indholdsorienterede, pædagogisk relaterede sociolingvistik á la Bernstein (og hans kritikere!) synes kun at interessere FUMS-folkene i mindre grad, og det slår igennem her i bogen. Talesprogets indholdsside behandles stort set ikke. Bogens eneste eksempel på indholdsanalyse er nordmanden Ola Stemshaugs påvisning af den »socialdemokratiske« glidning i den tidligere norske statsminister Einar Gerhardsens holdninger til arbejdersprog. Og så er Stemshaugs analyse endda en pragmatisk skriftsprogsanalyse, for materialet er to versioner (fra 1931 resp. 1974) af et afsnit fra Gerhardsens bog »Tillitsmanden«.

Imidlertid kan bogen selvfølgelig ikke afspejle andet og mere end det der foregik på forskerkurset, som var et metodikkursus med særlig vægt på dialektologiske og sociolingvistiske metoder. Og traditionelt beskæftiger dialektologien sig navnlig med sprogets udtryksside (først og fremmest på det fonetisk-fonologiske niveau og det morfologiske niveau). Desuden har netop metodeudviklingen præget sociofonetikken. Men metode kan ikke betragtes isoleret i forhold til mål; det antyder da også bogens undertitel. Også af den grund kunne man have undt kursets deltagere og lærere en konfrontation med den »pædagogiske« tilgang til sociolingvistikken som bl.a. kredsen omkring det danske Projekt Skolesprog er kendt for. Her møder man nemlig en tilsyneladende mere ligefrem relation mellem mål og metode, idet denne form for sociolingvistik arbejder med sammenhængen mellem sprogbrug og social struktur i forbindelse med et anvendelsesaspekt (fx »udviklingen af en funktionel undervisning der tager udgangspunkt i børnenes behov og erfaringer«). Projekt Skolesprog er forskning der skal bruges til ændring af en pædagogisk praksis, mens FUMS (blot?) vil »påvisa

och beskriva samband mellan språklig och icke-språklig variation« (Thelander, s. 164). Netop anvendelsesaspektet lever en skyggetilværelse i bogen, på trods af undertitlens »Mål« (inde i bogen modificeret til »Några utgångspunkter för talspråksforskningen«). Det er egentlig bare Sture Alléns i øvrigt meget spændende bidrag, *Talspråksforskning med datamaskin*, som skitserer hvad talesprogsforskning skal gøre godt for (bl.a. nævnes TV-tekstning, taleproteser for talehandicappede og talende terminaler for blinde). Selv om man (som jeg!) er orienteret i retning mod FUMS' sociolingvistik, kan man godt synes at kurset og dermed bogen bærer præg af en vis ensidighed med hensyn til behandlingen af talesprogets indholdsside og talesprogsforskningens anvendelighed. Det er ikke helt lykkedes at tage det samlede greb om talesprogsforskningen som bogens bagsidetekst stiller i udsigt.

Kursets sammenføring af dialektologiske og sociolingvistiske metoder stemmer overens med den videnskabshistoriske forbindelse mellem de to discipliner: beskrivelsen af sprogets regionale variation er fortsat i beskrivelsen af dets sociale variation. Fire af bogens artikler repræsenterer det dialektologiske udgangspunkt, nemlig Erik Olof Bergfors: *Dialektsamling*, Torsten Ordéus: *För bättre dialektinspelningar*, Sven Benzon: *Utskrift på olika nivåer*, og samme forfatter: *Framställning av språkkartor*. Bidragene er informative, især de to første (Bergfors' artikel har oven i købet god underholdningsværdi). Det klassisk-dialektologiske perspektiv er klart dominerende i artiklerne. Bergfors nævner ganske vist nogle nye opgaver for dialektologien: »dialekternas nuvarande ställning i samhället. Hur förändras våra folk mål? Vilka attityder har människorna till dialekterna? Vilka är drivkrafterna när människor övergår från att tala dialekt till att tala standardspråk?« (s. 82). Men ellers beskæftiger de fire artikler sig næsten ikke med dette nye dialektologiske forskningsfelt, sociodialektologi. Fx er Bergfors' foretrukne meddelere »personer med vilka man kan föra ett resonemang om språkliga frågor« (s. 83); Ordéus omtaler ikke teknikken i forbindelse med optagelse af gruppesamtaler; og Benzon strejfer kun at sprogkort kan blive et vigtigt hjælpemiddel også for sociolingvistisk arbejdende forskere. Den manglende dækning af sociodialektologien føles dog kun delvis som et savn, idet andre af bogens bidrag tager emnet op.

Til Ordéus' artikel om optageteknik slutter sig Magnus Blombergs glimrende tekniske gennemgang, *Hur fungerar egentligen bandspelaren?*; det bliver forklaret så også/selv humanister kan forstå det. Talesprogsforskningens tekniske side behandles desuden i Claes-Christian Elerts beretning fra det fonetiske laboratorium, *Instrumentella metoder i talforskningen*. Bidragets vigtigste fortjeneste ligger i en redegørelse for datorernes betydning for eksperimentalfonetikkens udvikling.

Ovenfor er det nævnt at sociolingvistikken er udsprunget af dialektologien. En anden af sociolingvistikkenes rødder kommer til syne i Eva I. Ejerheds artikel, *Metoder i lingvistisk fältarbete*. Heri fortælles der om hvordan man i amerikansk lingvistisk tradition udfører »praktisk språkanalytisk arbete som syftar till färdigställandet av en grammatik« (s. 121) for et sprog som ikke har nogen. Metoderne har navnlig været anvendt til beskrivelse af nordamerikanske indianersprog. Lingvisterne gik her i samarbejde med antropologerne, hvilket førte videre til studiet af sprogets rolle i kulturen, ganske vist med opgivelse af den lingvistiske fokusering på struktur. Ejerhed formidler på udmærket måde kendskabet til denne form for lingvistisk feltarbejde, som dog især har undervisningsmetodisk interesse inden for lingvistikken.

Forbindelsen mellem dialektologi og sociolingvistik knyttes til schweizeren Oskar Bandles artikel, *Sociolingvistiska strukturer i de nordiska språken*, for her er konstateringen af at geografisk definerede sprogarter som regel også er sociolekter, et væsentligt udgangspunkt

for forfatterens redegørelse for »utbredningen av och det ömsesidiga förhållandet mellan standard (rikspråk), regionalspråk och dialekt« (s. 33) i Norden. Bandles bidrag stammer ikke fra kurset, men det er en gevinst for bogen. Vi har her - for første gang? - et forsøg på at give en oversigt over den aktuelle sociolingvistiske struktur i det nordiske sproglandskab. Set fra Bandles schweiziske udsigtspunkt er det måske ikke en selvfølge at næsten alle her i Norden skriftligt behersker det standardsprog som deres talesprog er en variant af. Men konsekvensen er at Bandle i sin kategorisering overalt indbefatter standard selv om den måske kun bruges i skrift; således omfatter fx kategorien standard/dialekt simpelthen dem der kun taler dialekt. En i hvert fald i første omgang forvirrende ekstra dimension er lagt ind i beskrivelsen, og valget retfærdiggøres kun delvis af sprogforholdene i Norge, hvorom det oplyses at af dem der taler dialekt skriver de fleste nynorsk standard. Imidlertid hænger Bandles indføring af skriftsproget også sammen med hans definition af standardsprog. Han definerer standard som »normeret skriftspråk, inbegripet skriftnära talspråk (i formella situationer)...« (s. 34). At Bandle anfører det normerede skriftsprog som mønster for standardsproget (rigsmålet), er måske en følge af hans opfattelse af rigsmål, nemlig at det repræsenterer en idealtilstand som vel aldrig helt opnås. Forestillingen fremgår også af hans kategorisering, hvor typen standard slet ikke forekommer! Lars Brink og Jørn Lunds rigsmålsdefinition synes langt mere hensigtsmæssig, ikke bare i Danmark, for ét af artiklens hovedpunkter er at talesproget er mere ensartet og mindre lokalt bundet i både Danmark og Sverige end i Norge (samt Svensk-Finland og Færøerne) hvor dialekterne står stærkere. Med de nævnte definatoriske forbehold giver Bandle et godt og nyttigt overblik over sprogforholdene i de nordiske lande; skildringen af forholdene i Danmark er i al fald klart genkendelig.

Bogens centrale bidrag er efter min mening Karl-Hampus Dahlstedt: *Talspråkets metamorfoser*, Bengt Nordberg (professor i sociolingvistik, FUMS): *Sociolingvistisk dataindsamling*, og Mats Thelander: *Analys av språklig variation*. Disse tre artikler, specielt de to sidste, befinder sig, med Nordbergs formulering, i skæringspunktet mellem dialektologi og sprogsociologi. Titlen på Dahlstedts artikel hentyder bl.a. til de forandringer i talesprogets egenskaber og funktioner som 1900-tallets mundtlige massemedier har givet anledning til. Dahlstedts vigtigste ærinde er dog at præsentere den type talesprogsforskning som man har kaldt variationslingvistik. Præsentationen former sig som en gennemgang af forskellige dimensioner i den sproglige variation; her i artiklen kaldes de med nogle måske lidt krukkelige betegnelser diatopisk, diastraktisk, diafasisk, diasituativ osv. variation. Dahlstedts solide gennemgang inddrager også emnets definatoriske og videnskabsteoretiske aspekter, og illustreres af især nordiske eksempler, sådan som det i øvrigt er tilfældet i hele bogen.

Bengt Nordbergs bidrag er en erfaren sociolingvists råd og vejledning om »insamling av konkret producerat tal och attityder till olika varianter och varieteter inom ett språksamhälle« (s. 92). Ved netop sociolingvistisk dataindsamling er de ydre omstændigheder omkring den sprogbrug man iagttager og analyserer, af særlig stor betydning, og i sin artikel lægger Nordberg vægten på det sociolingvistiske feltarbejdes metoder for informantvalg og for kontrol med de forskellige komponenter i meddelelsessituationen. Navnlig afsnittet om »Talsituationen« er glimrende; der er bl.a. en indgående omtale af interviewsituationen, som er ret almindelig i sociolingvistiske undersøgelser. Forfatteren nævner som alternativ indsamlingsform optagelse af telefonsamtaler (med forskeren som den ene part), evt. uden at informanterne er klar over at samtalen optages. Skønt denne praksis er lovlig, i det mindste i Sverige, synes jeg at Nordberg her kommer til at modsige sig selv, idet han tidligere i artiklen har taget afstand fra skjulte optagelser. Interessante ud fra en forskningsetisk og -ideologisk synsvinkel er også hans overvejelser om sociolingvistisk dataindsamling be-

tragtet som en byttehandel mellem forsker og informant. Nordbergs artikel indeholder desuden et afsnit om attitudeundersøgelser; også andre af bogens bidrag beskæftiger sig med dette emne, herom nedenfor.

Mats Thelanders artikel giver en udmærket oversigt over variationslingvistiske analysemetoder, såvel på mikro- og makroplan som derimellem. Væsentlig i den forbindelse er Thelanders understregning af at den ofte ret sofistikerede mikroanalyse (variabelanalyse) bør føre frem til forsøg på at påvise tendenser til makrovariation (skift mellem to eller flere sprogarter), i øvrigt i overensstemmelse med én af Thelanders andre pointer, nemlig at »Språklige varieteter må defineres enligt rent språklige kriterier« (s. 165) og først derefter sættes i relation til det sociale. Første trin i undersøgelsen skal altså være en analyse af den sproglige mikrovariation, og her betoner Thelander vigtigheden af at afgrænse de lingvistiske variable på grundlag af de naturlige variationsmønstre i materialet. Også herudover udviser han stor indsigt i mikroanalysens kvantitative metoder; bl.a. er der en grundig og pædagogisk indføring i Labovs variable rule-begreb (som Thelander - lidt overraskende - tillægger større betydning end Labovs andre indsatser inden for sociolingvistikken). Ikke alene metodisk, men også teoretisk-lingvistisk har Thelanders bidrag sine fortjenester: begrebet sproglig variabel ses i en bredere sprogvidenskabelig sammenhæng end man er vant til, så man med Thelanders ord aner muligheden for en generel sproglig variationsteori.

De resterende af bogens artikler er Mogens Baumann Larsen: *Sprognormer 1979*, og Ola Stemshaug: *Språkholdninger*. De drejer sig begge om oplevelse af attituder til sprogbrug. Baumann Larsens bidrag forekommer ikke helt velvalgt i sammenhængen. Det er en ret avanceret beretning fra sprognormsdebattens frontlinjer. Artiklen hævder, at den socialpsykologiske kritik af sociolingvistikken ofte er terminologisk vag og upræcis. Det synes rigtigt, i hvert fald efter de valgte citater at dømme. For mig består artiklens vigtigste indhold i påpegningen af at sprogbrug og oplevelsen af den ikke alene er bestemt af gruppetilhørsforhold, men også af individuelle træk (personlighed). - Stemshaugs artikel er ét af bogens mest levende bidrag. Dette skyldes de mange interessante eksempler og den personlige tone i artiklen. Det personlige viser sig bl.a. i Stemshaugs interesse for tilslørede sprogholdninger; han mener at kortlægningen af sådanne »fordekte holdninger« bør være det vigtigste felt inden for sprogholdningsanalysen. Ét af hans eksempler er nævnt ovenfor: statsminister Gerhardsens holdninger til arbejderes foredrags- og diskussionsprog. I samme sammenhæng omtales også officielle holdninger til ikke-standard sprog, fx dialekter. Her sammenligner Stemshaug det norske og det svenske syn på talesprogets normering i skolen, med klar sympati for den (dog af gode sproghistoriske grunde) større sproglige tolerance i Norge. Dette er blot noget af indholdet i Stemshaugs brogede artikel. En systematisk omtale af metoder i attitudeundersøgelser finder man i Bengt Nordbergs artikel.

Som allerede nævnt rummer bogen om talesprogsforskning i Norden kun et udvalg af det oprindelige kursus' forelæsninger (rent bortset fra at bogen naturligvis ikke kan gengive kurssets praktiske virksomhed: demonstrationer og feltarbejde). Men gennem denne udgivelse er noget af kursusindholdet gjort tilgængeligt for en videre kreds af interesserede, i håb om at det kan blive »till nytta för talspråksforskningens fortsatta utveckling i Norden« (Thelander i indledningen, s. 8). Når jeg gerne vil tilføje et ønske om at bogen vil blive til ganske særlig nytte i Danmark, skyldes det en opfattelse af at den form for talesprogsforskning som bogen fokuserer på, i Danmark er kommet i klemme mellem på den ene side den institutionelt etablerede beskæftigelse med forskellige sider af talesproget (fx dialektordbøger, eksperimentalfonetik) og på den anden side 68-generationens uddannelsespolitiske sociolingvistik (situationen illustreres for øvrigt af at blot 3 af forskerkursets 25 deltagere var danskere!).

Men jeg er selvfølgelig klar over at denne »midterposition« i talesprogsforskningen har sine legitimeringsproblemer, ligesom den meste humanistiske forskning.

Vil man skaffe sig yderligere kendskab til FUMS' virksomhed inden for talesprogsforskning, kan man læse *Talspråksstudier. Insamling och analys*, et udvalg af FUMS-rapporter redigeret af FUMS' forstander, professor Gun Widmark. Som undertitlen antyder, er det metodiske også i centrum i denne bog. Derimod behandles både talesprogets udtryks- og indholdsside i bogen. Bogen falder således i to dele med fire henholdsvis tre artikler; desuden er der en kyndig og velskreven indledning ved bogens redaktør.

De første fire artikler er Kent Larsson: *Om arrangerade inspelningssituationer*. Mats Thelander: *Telefoninspelning som metod för språksociologisk datainsamling*, Mats Thelander og Karin Forsberg: *Metodresonemang kring en dialektsociologisk fallstudie*, og Olle Hamarmo: *Eskilstunadiftongeringens variation*. De to første artikler drejer sig om sociolingvistisk dataindsamling. Larssons artikel indeholder dels en probleminventering i tilknytning til optagelser af naturligt talesprog i forskellige situationer, dels en redegørelse for hvordan problemerne er søgt løst ved en undersøgelse af talesprogets stilistiske bredde hos opvoksede skolebørn i Eskilstuna. Artiklen giver et godt indtryk af den opfindsomhed (og manipulation?) som ofte præger sociolingvistisk feltarbejde. - Thelanders rapport om telefonsamtaler som materiale i sociofonetiske undersøgelser kalder Widmark i sin indledning for noget af en milepæl i talesprogsforskningens historie. Thelanders resultat er at optagelser af telefonsamtaler er lige så pålidelige som direkte optagelser, ved udtryksanalyse af talesprog. Det er lærerigt at følge forfatterens grundige analysearbejde (der udnytter bl.a. sandsynlighedsregning og statistik) forud for dette vigtige resultat. - Alligevel synes jeg at Thelander-Forsbergs artikel (en delstudie inden for et projekt) har større metodisk interesse, ikke mindst for sociodialektologien. Navnlig vil jeg fremhæve artiklens teoretiske ræsonnement omkring afgrænsningen af de lingvistiske variable som er grundlaget for en kvantitativ sociolingvistisk mikroanalyse. Det er én af flere forbindelser til Thelanders bidrag i »Talspråksforskning i Norden«. - Også Hamarmo har arbejdet kvantitativt i sin undersøgelse af diftongeringen af lange vokaler i Eskilstuna-sprog. Hans rapport er et eksempel på matematiske raffineringer der tit kendetegner sociofonetisk analysearbejde.

Hamarmo benytter materiale fra et tidligt FUMS-projekt: en sociolingvistisk beskrivelse af talesproget i Eskilstuna. En stor del af materialet foreligger i udskreven form og kan anvendes til forskellige formål, fx undersøgelse af teksterne på indholds niveau. Dette er sket i bogens tre sidste bidrag, Richard Molin: *Bildspråk i utbygd och begränsad kod*, Olle Hamarmo: *Ett försök att tillämpa Grimes' textlingvistiska modell på talspråk*, og Forest Andrist og Bengt Franzén: *Berättelseanalys. Ett försök att förklara Labov & Waletzky's modell för berättelseanalys*. De to sidste artikler præsenterer hver sin tekstlingvistiske model og forsøger at anvende den ved analysen af et autentisk eksempel, i begge tilfælde en fortælling. Hensigten med sådanne analyser kan være at blotlægge mundtlige fortællingers makrostruktur. Grimes' model består i en sætningsanalyse i indholdsmæssige kategorier, med efterfølgende indtegnning på skemaer af sætningskategoriernes udtryk; tekstanalysens resultater fremkommer ved tolkning af disse skemaer. Jeg synes dog ikke at der i artiklen argumenteres særlig overbevisende for denne models muligheder. Det ser ud til at Labov & Waletzky's model er mere hensigtsmæssig for en tekstlingvistisk analyse. Modellens enhed er sætningen, og de enkelte sætninger kategoriseres funktionelt i sammenhæng med deres

flytningsmuligheder i teksten. Netop ved at flytte sætningerne på passende måde kan man få fortællingens makrostruktur frem. Andrist-Franzéns artikel demonstrerer den formalisering som metoden indebærer, men nævner også de analyseproblemer der er. Ingen af de to artikler diskuterer om metodernes gevinst i forhold til en traditionel analysemetode berettiger det store analysearbejde.

Richard Molins rapport er den mest spændende og perspektivrige af de tre indholdsrelaterede artikler. Den handler om talesprogets stilistik, mere præcist anvendelsen af billedsprog i forskellige demografiske grupper. Molin danner sig ud fra Bernsteins kodeteori nogle forhåndshypoteser om brugen af billedsprog og om forholdet mellem forskellige typer billedsprog (metaforer, lignelser, sammenligninger) hos forskellige grupper af informanter. Og det lykkes ham delvis at få verificeret disse hypoteser, fx: lavere socialgrupper anvender relativt flere billeder i sproget end højere socialgrupper, mænd anvender relativt flere billeder end kvinder. Når man må udtrykke en vis reservation over for Molins undersøgelse, skyldes det dens begrænsede materiale (42 informanter med i alt 137 eksempler på billedsprog), desuden at han udleder sine hypoteser ud fra Bernsteins (tvivlsomme?) begreb om *restricted* og *elaborated codes* og derefter går ud fra at disse to koder er fordelt som de »skal« være det på de tre traditionelt definerede socialgrupper der opereres med, men det kan han ikke vide; artiklens titel bliver derved misvisende. Trods alt giver Molins resultater dog et fingerpeg om at billedbrug måske er mest udbredt i de lavere sociale lag, og hvis man bliver overrasket over det, må man med Widmark erkende »att folkligt språk har värden som knappast till fullo har uppskattats« (indledningen, s. 9).

Bogen har *Summaries in English*.

Kjeld Kristensen

Rettelse til årgang 1983

På bagsiden af Danske Studier 1983 er Niels Barfoed anført som forfatter til afhandlingen *Myten og det mytiske hos Søren Kierkegaard*. Som det fremgår både af bindets indholdsfortegnelse og af afhandlingen selv er den forfattet af Niels Kofoed. Redaktionen beklager fejlen.